

Darija Žilić: OMARA

Izdavač:

Biakova d.o.o., Zagreb, Kušlanova 59

Urednica:

Zorka Jekić

Prijelom, kompjutorska obrada:

Nediljko Bekavac Basić

Grafički uredio:

Nediljko Bekavac Basić

Tisak:

Studio Moderna d. o. o., Zagreb

Slika na naslovnoj korici:

Jasna Skorup Krneta, *Žarko Rovinjsko ljeto*

*Objavlivanje ove knjige novčano je pomoglo
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 810660

ISBN 978-953-6497-67-6

Darija Žilić

OMARA

Biakova
Zagreb, 2012.

Knjiga *Omara* obuhvaća kratke priče i lirske prozne zapise koji su nastajali tijekom prošlog desetljeća. Autorica propitujući fenomene tijela, urbaniteta, svakodnevnog života, ali i pitanje identiteta u suvremenom društvu, svojim stilski izbrušenim zapisima nepretenciozno ocrtava i sliku vremena iz perspektive mlade žene. Tekstovi su objavljeni u časopisima, neke su priče uvrštene u zbornike (*Sagorijevanje*, *Žuta suknja*), a gotovo svi tekstovi inicijalno su emitirani u emisiji *Riječi, riječi*, Trećeg programa Hrvatskog radija, koju uređuje Irena Matijašević.

Urednica

Zagreb, 3. srpnja 2012.

I.

OMARA

Kad netko spomene omaru, pomislim na velik sočan nar ili na sunce koje udara točno u tjemenu ili na prazne ulice i ohlađene stanove. Kakvo je ovo ljeto? Vrućine koje paraliziraju tijela i život grada. Plaže prepune kupača i mirisa prženih lignji, na kojima slušamo uvijek isti hit, sve dok ga i sami ne započnemo pjevušiti. Bake i djedovi s unucima. Pričaju o svježe ubranim rajčicama, o laganim objedima, o bolesti srca i o dječjim ranama na koljenima koje najbolje zarastaju u morskoj vodi. Omara je omamljenost i snatrenje o mitskom, gdje vremena nema. Na plaži nemoguće je zamisliti da postoji vrijeme svijeta, padovi na burzama i nelikvidne ekonomije. Baš zato ne volim omaru niti te isprike koje nudi. Umjesto čitanja Marije Čudine učenje pripreme složenih jela. Umjesto pisanja o poeziji vožnja automobilom u petoj brzini. Od snatrenja treba bježati u kupaonice i satima čistiti pločice i kade. Važno je ne prepustiti se. U sobama nakupilo se mnoštvo knjiga. I upozorenje ukućana kako ne treba spavati u sobi s knjigama, jer nije zdravo udisati olovo. Zamišljam da su knjige otrovna tijela i spremam ih u zatvorene ormare. Proljetos sam, na putu od Istre do Zagreba, vidjela ženu kako na mobitelu čita znanstvenofantastični roman. Više i ne odlazi u knjižnice, kaže. Odbijam čitati, oko ne želi slijediti rečenice koje slijede jedna iza druge. Omara umara, šamara, udara. Spuštam se na krevet i u trenu

utonem u san. Aerodromi, pregledi prtljage, suvišni dezodorans, slike klize i buđenje. San od tek petnaest minuta. Na balkonu je malen bazen u kojem se ujutro kupa dijete. U njemu, kao na nekom nasukanom brodu, leži narančasta patkica, velik crven kamion i mala hobotnica od gume. Dijete voli gledati ribe. Nakon ljetovanja roditelji ga vode u šoping-centar da gleda šarane kako plivaju u staklenim bazenima. U vrtu već miriše grožđe, od kojeg ujesen nastaje ne baš kvalitetno vino. Kada je omara, treba otvoriti ormare s odjećom, izbaciti sve suvišno, čak i majice koje uvijek ostavljamo misleći da ćemo ih ipak nekad obući. Zabluda. Treba provjetriti kapute i staviti novu vrećicu lavande. Treba izmisliti poslove i nimalo se ne opustiti, jer mogla bi se, u tom nekom predahu, pojaviti sumnja da smo radili nepotrebne poslove i zamišljali idealne odnose, da smo bili smiješni i nejasni. Da smo bili nemušti u svagdanu i odveć mudri na posve krivim mjestima.

CIKTANJE

Cikću macaklini, oni gušteri koji dolaze živjeti kraj kuća u kojima vlada mir i sloga. Ciktanje – cik, cik. Cikću i pisci. Nikakav novac ne može platiti ciktanje. Pisci ustaju noću, zaciknu i zapišu stih ili dva. To ciktanje ne može se čuti, pisac proguta cijuk: on se pojavi na rubu usta, umakne odmah prije izgovora, vrati se u tijelo i ondje se rasprsne. Ciktanje je trenutak epifanije, onaj tren kad se dovršila rečenica negdje, sama od sebe, u tijelu ili izvan njega. To je trenutak koji možemo usporediti s cvrčanjem u prevrelom loncu, kada je jasno da je kuhanje pri kraju i da ubrzo slijedi ukusni objed. Ciktanje je izraz zadovoljstva, palucanje usplamtjele utrobe koja će iznjedrili malo tekstualno tijelo. Ukratko: usred noći, ako pisac nije lijen, osjeti kako tijelo oblijeva vrućina, skida pokrivač s tijela i odlazi do stola ili kompjutora i onda brzo zapisuje, da riječi ne bi isparile u toj parnoj kupelji stvaranja. I tada nastaje jedna riječ, ona koju je danima tražio prevrćući rečenice po notesima ili pak crtajući stabla po rokovnicima u potrazi za jednom riječju, samo jednom, onom ključnom. Tko zna što bi bilo kada bi pisac u noći i zaciktao naglas? Bi li prizvao male noćne životinjice i time započeo ples s drugim živim bićima koje žive pokraj njega, a on ih ne poznaje, ne viđa? Pjesnikinja piše da je obitelj “puna ura”: noću izlazimo iz ure i više nismo u *vremenu svijeta*. Razbila se ura, nema porodičnog niza niti utjehe rituala.

Ciktanje je onaj istinski govor, izvan gesti, fraza, izvan kauzaliteta. Samo zvuk i ništa više. Pa zar smo drugačija bića, ima li razlike između čovjeka i malog noćnog miša ili macaklina koji sad šeće vrtom ili ispod kamena cikće? Ciktanje se ne može ničim platiti, jer to je osjećaj da smo živi i da postojimo. Mislite li da se postojanje podrazumijeva? I da svi ljudi *žive*? Varate se, u tom svijetu zasljepljujućih slika i u svijetu dječjih vrtića usred supermarketa malo ljudi zapravo živi. Ljudi su stvari, kamo sreće da su miševi ili macaklini da cijuču, cikću, da im čujemo glas... Ciktanja se ne treba sramiti, treba i naglas ciknuti kad smo sretni i kad smo pri završetku pjesme... Neka, to je samo znak da smo živi, da u dubini, u onom unutra još *ima života*. A vedrinu ne treba nikome objašnjavati: ona postoji sama po sebi. Cik cik...

DRAGA ANA

Draga Ana,

s radošću ti javljam da je stigao *A Megaphone*. Jučer sam čitavo popodne iščitavala knjigu, uživala ponajviše u tome da su u tu knjigu eseja o položaju pjesnikinja u društvu uvršteni i eseji hrvatskih pjesnikinja. Prisjetila sam se i početka naše suradnje prije tri godine. Nagovarala sam tada naše autorice da napišu esej i najavila da ćemo te tekstove objaviti u časopisu *Tema*, a onda ih proslijediti tebi jer su ti potrebni za istraživanje. Sjećam se kako je bilo mukotrpno nagovarati autorice, no ipak uspjela sam sakupiti dvadesetak tekstova i objavili smo ih zatim u temu *Pjesnikinje*. Kasnije sam ih poslala tebi i nakon toga pomalo sam na sve to zaboravila. Onda si nakon nekog vremena javila kako se priprema knjiga, izabiru i prevode ti tekstovi. Urednice Juliana Spahr i Stephanie Young odabrale su i eseje hrvatskih autorica koje, osim Vesne Bige, nisu u književnim antologijama. One su izabrale eseje koji su im se učinili najzanimljivijim. To je kasnije bilo teško opravdati. Bilo je tada brojnih upita: Zašto baš te autorice, tko je odlučio tako itd.? No to je sada sve nebitno. U ruci mi je *A Megaphone*. Nestrpljivo listam knjigu, tražim objašnjenje zašto se knjiga baš tako zove. I eto, već sam pronašla. Poetas de Megafono (Poets of the Megaphone) je grupa feminističkih pjesnikinja koja djeluje na rubovima književnog života Mexico Cityja. Ta se grupa autorica sastaje u jednom kafiću i ondje čitaju

poeziju kroz megafon. Megafon obično povezujemo s javnim protestima, ali koji je smisao čitanja poezije na taj način? Objašnjenje je da u društvenom prostoru žene nisu vidljive i da se njihov glas ne čuje, pa je ovakav oblik čitanja pokušaj pjesnikinja da se “čuju”, da zauzmu prostor i da ga obilježe svojom umjetnošću. Poezija govorena preko megafona odzvanja kao poklič, prerasta očekivane okvire finog recitiranja, izjednačuje se s protestnim govorima obespravljenih radnika... Poezija kao emancipacija ili je to tek utopističko upisivanje? Nedavno mi je iz Njemačke stigla knjiga *Forgotten Future: The Politics of Poetry in Bosnia and Herzegovina*. Napisao ju je na engleskom jeziku mladi bosanskohercegovački teoretičar Damir Arsenijević. Njegova je osnovna teza o repolitizacijskom potencijalu poezije koja, kako ističe, “daje glas i uspostavlja vezu između alternativnih modela subjektivacije (feminističke, gej, kvir) i novih, međusobno uspostavljenih solidarnosti, istovremeno se suprotstavljajući njihovom isključivanju”. Arsenijević konstruirapojampoezija razlike, a takva poezija predstavlja kritički glas u odnosu na dominantnu ideologiju, jer riječ je o tome da pjesnici i pjeskinje, koji zauzimaju poziciju izgovora isključenog elementa, izgrađuju i novu zajednicu, ali istovremeno, ističe autor, stvaraju i politiku nade koja predstavlja otpor dominantnom modelu manipulacije traumom, koja u bosanskohercegovačkom kontekstu biva ili poricana ili mitologizirana ili pak medikalizirana. Poezija kao emancipatorski diskurs, ističe Arsenijević, jest poezija koju prije svega pišu pjeskinje, koje razvijaju svoj poetski glas, grade društveni prostor

za žene, ali i za homoseksualce, što predstavlja posebnost u bosanskohercegovačkoj poeziji. Ipak, unatoč toj poetici nade nije li pjesnik, kako piše Faruk Šehić, “tumor na zdravom tkivu techno-manijačkog kapitalizma”? U *A Megaphoneu* nalazim i ime moje prijateljice iz Beograda Dubravke Đurić, pjesnikinje i kritičarke. Dubravku sam upoznala prije devet godina, na Ženskim studijima u Beogradu. Tada mi je darovala zbornik *Diskurzivna tela poezije, poezija i autopoeitike nove generacije pesnikinja*. Ta knjiga, u kojoj su uz poeziju bili supostavljeni eseji autorica koje promišljaju svoju poetsku poziciju, pružila mi je prvi uvid u suvremeno žensko pjesničko pismo u Srbiji. Dubravka je godinama vodila pjesničku radionicu u okviru Asocijacije za žensku inicijativu. Ondje su se ratnih godina okupljali autori i autorice i promišljali poeziju kroz angažman i kolektivni rad. Bilo je to neko utočište u nimalo poetskim vremenima, kada mladi ljudi ondje postaju taoci agresivne politike, pa zbog izolirane države godinama nikamo nisu mogli putovati. Na poetskim čitanjima, u iznajmljenom stanu u središtu Beograda, nisu svoju poeziju čitali kroz megafon niti su imali ikakvu povezanost s kulturnim životom grada. Na književnoj margini promišljali su i povezivali poeziju i politiku, ono što se tako često doživljava kao posve dispartatno. No nije li, kako uočava mlada pjesnikinja iz Novog Sada Maja Solar, svako mjesto govora već političko mjesto i može li uopće poezija biti shvaćena samo kao transcendencija ili kao estetska igra?

O svemu tome mislim dok nestrpljivo listam *A Megaphone*. U sobi je toplo, kroz prozor se naziru tamni

oblaci i očekujem oluju. One više nisu rijetkost ovdje, draga Ana. Dani kad kišica rominja po čitave dane kao da su nestali, zamijenjeni su kratkim kišnim intervalima uz koje kao kulisa idu grmljavine i snažan vjetar koji začas može iščupati stablo ili barem skinuti crepove s kuća. No više se ne bojim tih “oluja”, postale su predvidljive i baš kao oni davni prijeteći zvukovi sirena u vrijeme rata ipak nisu znak rasula, već samo njegov nagovještaj. Prisjećam se kako su, nakon nekog vremena, ljudi posve počeli ignorirati sirene opće opasnosti, jer u našem kraju one nisu značile napad ili direktnu agresiju. Nekako se posljednjih godina želi zatomiti sjećanje na devedesete, kao da nikad nisu postojale, čak ih se želi označiti kao besramne godine. To mi je ponekad čudno jer ne volim kad se ljudi odriču svojih negdašnjih zanosa, kao da žele prebrisati sjećanja. Nekad mi se činilo sve tako jednostavnim: svi su isti, mi smo barbari na Balkanu. Ali što je s Amerikom, svim tim velikim silama, jesmo li bili samo igračke u njihovim igricama? Mislím o tome, jer mi se nedavno učinilo kao da su se opet vratile “devedesete”. Na trgovima ljudi protestiraju, kroz megafon se odašilju poruke “nepravednom svijetu” koji kažnjava naše generale, a zločini velikih sila prolaze nekažnjeno. Neovisne države zapravo i nema, ona je rasprodana, ostaju tek sjećanja na san o samostalnoj državi i neko ogorčenje. Prisjećam se velikog pjesnika Borisa Marune i njegove predivne poezije o gubitku sna o državi, o deziluziji. Njegova poezija tako je drugačija od onih jeftinih i patetičnih pjesmica o domoljublju, koje i nisu preživjele. Za razliku od pisaca domoljubnih pamfleta Maruna ističe: “Ali hrvatski

pjesnik ima pravo/I rodoljubnu dužnost/Da kaže što mu ide na jetra”. *Drugu Hrvatsku* koju je zanosno opjevao, zamišljao je na granici svijeta, moćnu nad grobovima, poistovjećivao je s dobrotom i ljubavlju, takva Hrvatska danas ne postoji. Metaforičko more na kojem je trebala biti, uzmaklo je i ona se nasukala. Nasukala se i iluzija o pravednosti i ponosu. Kako ponovo probuditi nadu i negdašnji zanos? Poezija kao politika nade... Poezija je danas čitana u salonima, na slabo posjećenim književnim večerima. Njezini ljubitelji ne čitaju je preko megafona, već se povlače u svoje privatne prostore. Trgovi kao agore ne postoje. Može li se to promijeniti, ako se i ponos već pogubio? Ili se možda ipak ima snage uzeti megafon u ruke da bi se barem pokazao vlastiti ponos i prkos? Čitam Celana o crnom mlijeku i crnim pahuljama... “Nitko nas više umijesiti neće iz zemlje i gline, nitko govoriti o našem prahu...” Ana, citirala bih sada pjesme mnogih pjesnika, govorila bih glasno pjesme na glavnom gradskom trgu među mnoštvom ljudi koji nose prepune vrećice. Dok završavam ovo pismo, slušam reklamu izvana, preko megafona. Jeftine ribice i zabava piva u vašem gradu, dođite, dođite, glas koji je nadjačao sve glasove u nedjeljnom popodnevju, zavodljiv glas preko megafona... Eto, Ana, samo sam ti htjela javiti da je knjiga stigla, a pogledaj gdje sam na kraju završila. U pravoj stvarnosti. Možda je i tako najbolje. Završilo je i zatišje i oluja, krovovi su ostali na mjestu, knjige čekaju nepročitanе, a susreti se već naslućuju.

Budi mi dobro,

Darija

DRAGA BILJANA

Draga Biljana,

evo, nedjeljno je jutro i čitam *mailove* koji su pristigli noćas. Upravo sam pročitala tvoju urnebesnu priču o zgodama s jednog beogradskog tuluma i zapis o političkoj situaciji u Srbiji. Dva sasvim različita teksta. Što reći? Pročitala sam da će izbori kod vas biti za sam Đurđevdan i nadam se da ipak neće pobijediti radikali. Ne štediš ti ni demokrate, ali u izboru između dva zla bolje da pobijede demokrati, odnosno Demokratska stranka nego prononsirani nacionalisti. No, narodu, kako se to obično kaže, neće biti bolje. O svemu tome si odlično pisala u svojim pričama. Tako u mojoj omiljenoj priči *Merkurci su šit* parodiraš srpsko društvo devedesetih. Sjetila sam se danas tvog *alienu*, androginog i biseksualnog bića, koje mijenja svoje identitete i iz čije nam perspektive daješ pogled na to društvo. Oznake tog društva su autističnost, patrijarhalnost, zazor prema seksualnosti, drugima, prema putovanjima. Posebno je duhovito to kako si naglasila da su svinja i rakija “pogonska sredstva nacije”. Kakva bi bila percepcija tog *alienu* danas, kad je već dosta vremena prošlo od rata? Jasmina Tešanović, naša zajednička prijateljica, književnica i aktivistica koja već odavno živi u Italiji, ne gleda na budućnost optimistično. Ona kaže da je generacija njezine kćeri još patrijarhalnija nego njezina generacija te da je desetljeće sasvim izolirane zemlje pridonijelo tome da su nove generacije nacionalistički odgojene, bez iskustva putovanja, upoznavanja novih zemalja. No nedjeljno je jutro i eto, vraćam se nekim lakšim temama.

U novinama nalazim zanimljivu vijest kako se čisti jezero u kojem sam se kupala kao dijete. Ronioci izvlače peći, plastične boce, mnoštvo smeća s dna jezera. Nekad davno na tom jezeru bila su natjecanja u skijanju na vodi. Jutros sam dobila i *mail* s videom koji su napravili moji prijatelji, pisci Miroslav Kirin i Boris Gregorić. To je video o cipeli. Miroslav je videoanimacijom povezo Borisove crteže i ispričao neobičnu priču o napuštenoj cipeli u parku. Vrlo poetično. Boris mi je slučajno još poslao video o radu jednog njemačkog umjetnika koji je u maniri umjetnika iz vremena romantizma krenuo iz Münchena pješice na jug, u Italiju, točnije u Veneciju. No važniji od samog puta biva proces hodanja. Napeto sam promatrala slajdove u kojima su se izmjenjivale fotografije puteljaka, željezničkih pruga, parkova i zamišljala sam o čemu je to razmišljao umjetnik na tom dugom putu na jug. Draga Biljana, umjetničkim imenom Cosmogina, sjetila sam se, čitajući tvoju priču o tulumu, davnog boravka na terasi tvog stana u centru Beograda. Dušan, zvani Dukica koji priča o sapunicama i turbofolku, jer time se i znanstveno bavi, velika zdjela voćne salate i oslušivanje buke koja dopire s ulice u kojoj se nalazi najpoznatiji hostel. U Beograd sam prvi put došla negdje 2001. godine, nikad prije nisam bila ondje. Sjećam se dugih šetnji po Adi, Slađane sa Ženskih studija koja nam je pokazivala grad i knjižare. Ona sada živi u Njemačkoj, pokušava dobiti radnu dozvolu, marljivo uči jezik. Sjećam se i proslave Nove godine, na ulicama i trgovima. I sjećam se pjesničke radionice koja se održala jednog ljeta u stanu u centru Beograda. Živjela sam tada posve izvan realnosti, u nekim projektima, ne mareći za svoj status i poziciju u društvu. Bilo mi je svejedno, bila

sam leteća monada, samozvana aktivistica koja upoznaje kulture, povezuje ljude, a pritom lebdi, lebdi. Draga moja, jedva sam se prizemljila. Govorila sam sebi: *Grounding, grounding* i eto me, uspjela sam, borim se ovdje i sada u svom rodnom gradu. Nekad sam pomislila kako je sav taj trud bio smiješan, a onda se brzo prekinem u takvom razmišljanju i brižljivo u zamišljenu memoriju spremam sve te simpozije, susrete, razgovore, intervjuje, sve te ljude koji su na mene utjecali i koji su me poticali da istražujem i da se ne predajem životnoj rutini. Nedjeljno je jutro i moram dovršiti danas tekst o knjizi Damira Radića, pjesnika i filmskog kritičara. U knjizi *Pokopana tajna* on poetizira partizanske filmove i romane o životu partizana. Pišem povremeno kritike, ali mislim da je književni život, koji se prije nekoliko godina doista odvijao u ovom gradu, posve umrtvljen. Književnost danas gotovo ništa ne predstavlja, ali nekad mi je to svejedno: ionako pišem, patetično rečeno, iz nužde, iz neke potrebe da oblikujem neke virtualne svjetove. Eto, pišeš mi kako ti nedostajem na *facebooku*. Bila sam ondje više od pola godine, družila se virtualno s ljudima iz raznih dijelova svijeta. Puštala sam finu glazbu, reklamirala knjige i otvarala rasprave o političkim temama. Nerijetko su na mom zidu frcale iskre polemičara. No otišla sam s *facea*, jer nekako, iscrpljivali su me nesporazumi ili pak molbe za recenziranjem knjiga. Neki mi se prijatelji s *facea* i danas jave *mailom*, ali čini se da bez konteksta društvene mreže to više nije “to”. Mogli smo biti jedni drugima zanimljivi samo u interakcijama s drugima, samo u polifoniji glasova ljudi nerijetko sasvim različitih ideoloških opredjeljenja. Draga Bixi, sretna sam što i dalje marljivo pišeš i što su prepoznati

tvoji performansi o rodu i spolu. Pa nisi ti bez vruga *queer* ikona?! Junakinje tvojih priča tako su slične tebi: prepuštene urbanim ritmovima, pune žudnje i energije, ironične prema društvenim vrijednostima. Evo, i sama ovih dana zapisujem prozne tekstove o prošlom vremenu, ali i o nekim epifanijama koje su se nedavno dogodile. Dovoljno je prošetati novosagrađenim dijelovima grada, npr. Radničkom cestom i promatrati supostavljene staklene i visoke poslovne zgrade nasuprot kojima su neke manje reprezentativne zgrade sagrađene još za socijalizma. Sve zajedno čini jedan grad. Visoki blokovi zgrada, tzv. spavaonice i kraj njih mali vrtovi koje su oblikovali stanari. Na tu sliku potakla me predivna knjiga fotografija Jasenka Rasola *Zimski vrtovi*. Rasol fotografira te male ruralne prostore, svojevrzne anomalije urbaniteta, koje svjedoče o heterogenosti gradskog prostora. Male drvene klupice, gredice na kojima se nakupio snijeg, mjesta koja su zimi prazna, a ljeti se ondje okupljaju stanari da bi se družili uz svježe trešnje i priče iz djetinjstva. Eto, draga Biljana, tako mi prolazi nedjelja, u mnoštvu književnih i inih podražaja, a uskoro ću krenuti u kuhinju, uskoro ću zatvoriti knjige i datoteke te se prepustiti nedjeljnoj dokolici, sve do večeri. Eh, kad se sjetim onih nedjelja iz djetinjstva kad su se očevi okupljali, prali automobile i slušali prijenose utakmica... Unatoč tome što se sjećam, više nisam nostalgična, već sasvim okrenuta prema onom ispred mene, prema novim knjigama i poslovima, prema novim otkrićima. Nestale su tlapnje nekadašnjeg aktivizma, ali se žar za životom nije izgubio. Pozdravljam te i želim ti i tvojoj obitelji ugodno nedjeljno druženje,

Darija

SNIJEG

Jutros sam u *attachmentu* dobila fotografiju na kojoj je more i cvijeće. Fotografkinja je naša poznata pjesnikinja. Najprije mi se učinilo da cvijeće različitih boja raste tik uz obalu, no onda sam pažljivije pogledala i vidjela da je fotografija snimljena iz nekog kuta koji stvara iluziju da je to cvijeće, koje zapravo raste na terasi, uz more. Osmjehnula sam se, kao da sam riješila neku tešku zagonetku i pogledala kroz prozor. Snijeg je padao već danima. Na radiju javljaju da su mnogi građani završili u Traumatološkoj. I sjetila sam se kako sam davno, nakon automobilske nesreće, ležala u toj bolnici sa ženama koje su polomile noge berući voće u svojim vrtovima. Ponovno sam pogledala fotografiju, uvećala je i zagledala se u to more, modro, i nakratko zaboravila na zimu, na pločnik koji treba očistiti. Prije nekoliko dana razgovaralo se o knjizi neobičnog naslova *Tumačenje snijega*. Kako se snijeg može tumačiti? Snijeg je bjelina koja briše sve slike “koje su oči teškom mukom zapamtile”. Oči lirskog junaka ispunjene su snijegom, “mliječnobijelim ekranom”. Odlazim ponovo do prozora i zaustavljam pogled na vrtu prekrivenom bijelim. Puštam oči da lutaju tom jednoličnom površinom. I začas, čini se kao da sam jedno s tom bjelinom, kao da gutam mliječno bjelilo, neku bijelu tintu. Bjelina je, nabrajam, praznina, čistina, svetost. A pustinja, koju sam noćas sanjala, ona je mjesto kušnje, sprženo mjesto, mjesto novog

početka. Ili samo arhetip, samo simbol, bez ikakve slike, bez pojavnosti. A more, što ćemo s morem? Lirski junak u spomenutoj zbirci pjesama želi se stopiti s morem i kaže da more ima neki svoj posebni, šumoviti jezik. Kako u isto vrijeme tumačiti snijeg i more? Pjesnik upozorava – ne smijemo zaboraviti na ciklično kretanje Prirode. No izmjena godišnjih doba teško je zamisliva u danu kad bez prestanka sipi i sipi. Znamo da neće nastati lavina, da će kuće i crepovi ostati na mjestu, ali slutimo kako će zamrznuti zrak još danima parati pluća nekih bolesnika i kako će se na skliskim kolnicima sudarati ljudi i automobili. I kako će slijepci ovih dana vidjeti više od prosječnog čovjeka. Snijeg koji pada neće nestati čim padne na tlo. Treba se priviknuti, početi tumačiti bjelinu. Opet pogledam u ekran, na njemu je slika mora i cvijeća, komadići plavog i šarenog. Pjesnikinja nije slučajno poslala more baš jutros. Njezine su pjesme poetika otoka, njezin je život istraživanje otočnog života. Pomislim na sol, i ekran zamiriše. More i snijeg prelijevaju se jedno u drugo, kao predmeti krhkih rubova. Subota je dan u kojem sam prisutna i u morskom i u zimskom vremenu, svuda me ima, komadići plutaju po sobi, i tek poneki nestane kada padne na tlo. Tko je i uopće pomislio da su naša jastva čvrsto povezana šavovima? Tko je uopće razdijelio doba, kad granice ne postoje? Otvaram poruku, zahvaljujem pjesnikinji i poželim odmah prosuti tu modrinu po kiberprostoru, koji stoji, prazan čeka modrinu, bjelinu...

SOL

Orahnjača ima okus soli, previše soli u tijestu, ali nema veze. U blagdansko jutro, nakon doručka, čeka nedovršen zapis o poeziji žene koja živi na teškoj zemlji. Lješnjaci, paprat, pogled prema moru i sol. To je njezin život. Ni žena ni dijete. Luda djevica na željezničkim kolodvorima, žena kojoj utroba gori noću, sakupljačica molitvenika i uskršnjih običaja. Drveno jaje i sol, sol. Presoljena šunka i žed. Druga pjesnikinja, kojoj bi sutra bio devedeseti rođendan, utolila je žed pjesnika vodom, ne svojim tijelom. Pjesnik se osvetio. Raskorak: moćnici marširaju, pjesnikinje ostaju praznih utroba, bez ploda. U blagdansko jutro stiže *mail* pjesnikinje koja ne izlazi iz kuće zbog ljubavne boli. Sakrila se. Pozivam je da izađe u parkove, da se ne izgubi u sobi. Soba je kao bunar, ona utapa, ne možeš se tek tako izvući, pišem joj. Na noćnom ormariću knjiga o utjesi, kratki savjeti. Šarene korice, neobaveznost ženskog rokovnika. Okrutnost svijeta. Pjesnik se javlja s mora, nije još ni osjetio miris soli. U sobi je, kaže, previše dima. Eh, moja pjesnikinjo, na sjeveru, nije lako sad biti blizu nesretne zemlje, na granici. Zamišljam tvoju molitvu Bogu čiji se obrisi vide na seljačkim svodovima, baš kao u ruskoj avangardi. Igrajmo se riječima: sol, bol, sol. Zavrtime suglasnike iz prezimena i što ćemo na kraju dobiti? Možda sliku sudbine, možda jasniju sliku od slike Mevludina koji kaže sve čim vidi nečije lice.

Što ću s orahnjačom, draga pjesnikinjo? Neravnoteža u svemiru, više soli, premalo šećera u prahu. Svemir je u prahu, kaže druga pjesnikinja. U blagdansko jutro lica ukućana su žuta, a sjećanje na minulo vrijeme je strašno. Što se čudiš, nisi dijete?! I propade san o još jednoj suradnji i zasluženju sreći.

Ovce idu u tor, svaka u svoj. Izvrši sve obaveze, raširi papire po stolu i račune, odloži zapise o teškoj zemlji i zamisli more. Sol: početak života. Utroba bliješti, nastade misao ozarena. Pjesnikinjo na teškoj zemlji, prijeđi granicu i uskrsni na tlu s kojeg su izbjegli ljudi. Gradovi su puni šeika, a u sobama se skrivaju prolupali ljudi. Pobratimstvo ljudi u sobama. Pišem pjesniku koji je sada na moru: Ugasi cigarete i baci svježi duhan u more i okupaj se u soli. Neka te nagrize, malo podbode. Vjeruj, bit će života! U ustima okus slane orahnjače, na papiru zapis o teškoj zemlji. Eh pjesniče, voda pamti i začas, iz slatke pretvara se u slanu. U sobi je more i početak svijeta.

II.

BURANO

Dok je kretao prema Trgu svetog Marka, Milanu su prilazili visoki tamnopusi mladići i nudili mu torbe, novčanike i šešire. Jedan je mladić bio posebno uporan, nosio je žutu torbu, kružio oko njega. Milan se zapitao odakle je i pomislio da je vjerojatno iz Senegala. Čuo je da u Veneciji ima puno trgovaca iz Senegala. U trenu, taj ga je vižlast momak podsjetio na Othela jer koža mu je bila iznimno crna, ali i zato jer uvijek kada dođe u Veneciju, Milana preplave slike iz književnih djela. Ponekad mu se učini da je zalutao u Viscontijev film pa i ne može razlučiti što je fikcija, a što stvarnost. Dok je već bio blizu trga, osjetio je kako mu je majica posve vlažna. Bio je iznimno topao lipanjski dan. Žene pokraj njega mahnito su kupovale jeftine šešire, a djeca su nosila prazne bočice do obližnje fontane da ih napune svježom vodom. Milan je zapravo krenuo na Burano i odlučio je, prije polaska, na Trgu svetog Marka, kod Danielija, popiti kavu. Trg je bio prepun ljudi, nemoćno su ležali na stepenicama, netko je svirao klavir, golubovi su letjeli i hranili se mrvicama kruha koje su im dobacivali turisti, a posvuda se širio, učinilo mu se, miris tamjana. Milan je uživao u ukusnoj kavi, gledao je ptice, zamišljao da će naići neko poznato lice, kao prije tri godine, kada je slučajno ugledao poznanika na izložbi o barbarima. No kraj njega prolazili su ljudi iz raznih zemalja i čuli su se razni jezici. Miješao se mađarski i kineski, i od tih različitih

jezika i vrućine zamalo mu se zavrtjelo. Nakon pola sata krenuo je prema brodiću. Brodić koji vozi prema Buranu već je gotovo bio prepun putnika. Sjeo je na klupu, pokraj starijeg čovjeka i djevojčice. Ubrzo, nakon što je spuštena daska, i brod polako krenuo, taj je čovjek počeo strastveno ljubiti djevojčicu, a ona mu je uzvraćala poljupce, ljubila ga, jezikom prelazila po njegovu licu. Milan je mogao tek u čudu gledati i zaključiti da su debeli čovjek od šezdesetak i curica od svega petnaestak godina zapravo ljubavni par. Milan je samo okrenuo glavu i počeo zuriti u galeba usidrenog na drvenoj dasci koja je plutala morem. More mu se pak učinilo kao slanina, bilo je mutno, a pjena koju je stvarao brodić podsjetila ga je na plijesan. Burano. Tamo nikad nije odlazio. Murano: to da, ondje je bio nekoliko puta, gledao je kako se za svega nekoliko minuta stvara boca od murano-stakla, ali na Buranu nikad nije bio. Zna i zašto. Baš na tom otočiću upoznali su se njegovi roditelji prije četrdesetak godina. Tada je Milanova majka bila sezonska konobarica na tom otočiću, a njegov otac, mladi inženjer iz Beograda, došao je ondje kao turist. Brzo je planula ljubav, nisu se obazirali na razne prepreke i osude rodbine, pa su se doskora vjenčali, a Milan se rodio u drugoj godini braka. No taj je brak kratko trajao, svega tri godine. Roditelji mlade Talijanke nikad se nisu pomirili s njezinom odlukom da pođe živjeti u Beograd. Ona se, s djetetom, brzo vratila u Rijeku, oca je rijetko viđao. Njegova je majka naporno radila, a kad je bila ljutita, proklinjala je Burano. Zato je Milan izbjegavao otići

onamo. No ipak, ovog lipnja upravo mu je majka rekla da pođe onamo. Nije objasnila zašto. I Milan je otišao. Obećao joj je kupiti čipku. Sada, dok sjedi na klupi na brodu koja nije okrenuta suncu i dok gleda kako mu se tijelo pretvara u vodu, ni sam ne zna zašto ju je odmah poslušao. Milan je često zaneseno pričao o ženama, pisao je romane koje su neki zvali ženskim romanima. Mnogi su mislili da je zavodnik, da je upoznao mnogo žena i volio ih, ali oni bi se začudili. Milan o ljubavi ne zna gotovo ništa, on se, kao i njegova majka, nakon nesretne ljubavi povukao i samo piše. Tijelo mu je nenaviklo na dodire, pa je zato čak i s nekom čežnjom gledao čudne ljubavnike pokraj sebe. Zamišljao je ženu koja ga grli i miluje. “Stigli smo”, rekao je netko na palubi i putnici su potrčali da što prije vide šarene kućice na otoku. Burano je, osim po čipki, poznat po kućama koje su obojene u crveno, žuto i plavo. Kad je krenuo u obilazak, Milanu se činilo da se šeće kroz kakvu bajku i da će svaki čas izaći neka princeza u čipkastoj haljini. Samo su štrikovi, na kojima visi svježe oprano rublje, razbijali sliku o mjestu na kojem ne žive ljudi, već bajkovita bića. Štandovi su bili prepuni čipke, mali trg prazan, a on je ostao zagledan u plavu kućicu. Ta dva sata provedena na Buranu Milan se nije trudio obići što više nepoznatog, samo je lutao središtem otoka i pomislio je kako nije ni čudno da su se njegovi roditelji zaljubili na ovom mjestu. Murano sa staklima i vrućim pećima odveć podsjeća na svakodnevnicu, a Burano, to je upravo mitsko mjesto za ljubav. Kraj fontane je ugledao onu curicu kako fotografira starca.

Nije se pitao zašto je s njim. Samo je gledao: trbušast čovjek i djevojka koja oblijeće oko njega i snima ga iz raznih kutova. Zbog vrućine svi su se razbježali u potrazi za hladom, za sjenom, a Milanu sunce nije nimalo smetalo. Pitao se tko zna u kojem je restoranu radila majka. Nije mu bilo smiješno postavljati takvo pitanje. Turisti iz Rusije glasno su pričali i čekali svoj brodić. Burano, ništa se nije dogodilo. Nije čak kupio ni čipku, nije mu se osobito svidjela. More ga je ponovo podsjetilo na slaninu. Pljesnivu slaninu. Mladi parovi na turističkom putu Venecija-Murano-Burano. I žena s djetetom koja čeznutljivo gleda prema obali. Tko zna što joj se dogodilo na Buranu? Na brodiću bila su i dva mladića koje dotad nije vidio. Tamnopusi, vižlasti. Ljudi su se odmicali od njih, kao da su prljavi. Oni su sjeli, kao kužni bolesnici, blizu palube, podalje od ostalih putnika. I u jednom trenu Milanu se učinilo da se nalazi na nekom prastarom brodu na kojem se voze robovi. Učini mu se da su zapravo svi na brodu roblje koje će za pola sata biti iskrcano u Veneciji...

JADRIJA

U maloj kuhinji, točno po sredini, bio je velik ventilator koji se neumorno okretao i činio podnošljivim boravak u stanu na četvrtom katu zgrade u Šibeniku. Na stolu, smještenom uz prozor, nalazi se velika zdjela puna praznih dagnji i nekoliko praznih čaša. Ana je sjedila i promatrala ptice na terasi. Gospođa Milka upravo je odnosila posuđe, tanjure, zdjelu. Gospodin Mirko sjedio je u predsoblju i držao mačku u ruci, čvrsto, tako da se ona počela izmicati iz njegovih snažnih ruku. Njihov sin Andrej sjedio je pokraj oca. Ana je tog popodneva došla u posjet daljim rođacima svoje mame. Obitelj Marić živi u samom središtu Šibenika i nije bilo teško pronaći ih. Oni su je vrlo srdačno dočekali, sa smokvama i bademima, a onda i svježim dagnjama. Nakon ručka pričali su. Zanimalo ih je kako je u Zagrebu. Andrej ne radi i razmišlja o tome da preseli u Zagreb. Gospođa Milka i gospodin Mirko umirovljenici su, Ani se činilo, pomalo izgubljeni, kao da se stide Andreja. Stalno su ga upozoravali kako da jede, kako da se ponaša, pa se Ani činilo da se on, koji sve to trpi, od odraslog čovjeka pretvorio u dijete koje samo čeka da ga mama pozove na ručak i nimalo se ne buni. Andrej sada sjedi na trosjedu, sklupčan. Kraj njega gospodin Mirko, bivši upravitelj kaznionice, i ispituje o mami, a onda se naglo diže i kreće prema drugom kraju stana i ubrzo donosi snop požutjelih fotografija. Za to vrijeme na malom stoliću u predsoblju već je bila servirana kava. Na starim fotografijama Ana je

gledala vlastitu majku i njezina rođaka Mirka kako šeću po Bledu, na nekom davnom izletu. Mirko je čvrsto držao u rukama upravo tu fotografiju. Sjetno se osmjehivao i s posebnom blagošću je pogledao Anu. Njoj je zapravo bilo već dosta te sjete i vrućine i trbuh joj se nadimao od dagnji i od salate pune luka. Samo je htjela pozdraviti ih i otići. Andrej koji je buljio u TV i posve se isključio iz razgovora, na trenutke ju je podsjetio na nju samu. Šibenik, taj vam je grad propao, Ana draga, ponavljao je Mirko i grčio ruke. Ipak, Ana, baš kada je Milka odnosila kavu, uspjela je otići u hodnik i reći kako se žuri. Nakon pozdrava potrčala je stepenicama, pokušavajući u trku pobjeći od te melankolije koja se čitavo popodne razlijevala po njoj. Odlučila je, krenut će na kupanje, na Jadriju. Šibenik nema ni svoju plažu. Ona se ukrčala na brodić i začas se našla na Jadriji, na otočiću, na plaži na kojoj su visjele stare kabine za presvlačenje. Ništa nije obnovljeno. Ostavila je stvari i krenula u more. No tek što se smočila, brzo se vratila, jer trbuh kao da joj je još uvijek bio nadut, pa joj se činilo da će se utopiti. Ne tako daleko od obale jurili su gliseri i ona je osjetila sumanutu želju vikati ronionicima i upozoravati ih na opasnost. Oko Šibenika nema velikih jahti, samo male brodice i gliseri. Kada je legla na veliki zeleni ručnik, sjetila se Andreja i velike mačke. Odjednom, osjetila je da joj se po sredini trbuha širi neka toplina i da se ruke rastvaraju. Kao da je htjela zgrabiti bilo što i držati u rukama te čvrsto objumiti. Bilo što. Neka praznina, samoća, nije ni znala što. Nije mogla ležati i sunčati se. Misli su same izvirale i tijelo je bilo zgrčeno. Andrej. I ona se ne tako davno

ponašala kao Andrej. Sjedila je mjesecima nemoćno u sobi bez imalo želje da promijeni vlastiti život. Bila je poput djeteta, izgubljena i bespomoćna. I sad, kad je vidjela tog mladića kako leži na krevetu, osjetila je kako je prožima onaj već zaboravljeni osjećaj nemoći. Gledala je prema obali, u zapuštene kabine, u djecu koja su se spuštala s tobogana. Ništa je nije veselilo. Iz daljine činilo joj se da se grad urušava, propada, baš kao što je to rekao gospodin Mirko. Rastužili su je, ta mala obitelj stisnuta u malom stanu u kojoj radost nastaje tek kada dođe njihov stariji sin, trener košarkaškog kluba. Andrej neće doći u Zagreb, znala je. Gospodin Mirko pričat će slučajnim gostima o tome kako je sve bilo dobro kada je on upravljao zatvorom, jer tada se “znao red”. Gospođa Milka neumorno će pripremati dagnje koje će joj godinama donositi Andrej. I slike su se ubrzavale, neki slijed propasti i sreća da je tog trena došao do nje stariji čovjek i rekao: “Krafne, hoćete jednu?!” Na plaži je prodavao krafne, velike, prelivene čokolodom. Nitko očito nije kupovao jer torba je bila posve puna. Ljeti se jede sladoled ili nešto laganije. Ipak, Ana je kupila dvije mljackave krafne i počela jesti. Da nestane težina od dagnji. Nije ju bilo briga kako su pripremljene, jela je mahnito kao dijete. Nadutosti je polako nestalo. Otići će iskupati se, spustiti niz tobogan. Jadrija, neće više dolaziti ovamo. Kao Jadrija morala je izgledati neka luka nakon malarije. Smeće, pustoš i kabine, koje kao da su napravljene u nekom davnom stoljeću, za neke aristokrate koji su dolazili na našu obalu. I pretrpane plaže Vodica bolje su od te patine.

POGLED U DALJINU

Kada smo putovale u Beograd, supruga nogometnog trenera pričala nam je o životu na Kreti. O ženama koje ne izlaze bez pratnje muškaraca. I o sočnim narančama koje rastu na tom otoku. Na povratku Nikolina, Željka, Goga i ja same smo u kupeu. Tek nakratko zaviruje prosijed muškarac. Gleda brojeve sjedala i kaže: “Ne, ne, krivo, oprostite...” Izlazi u hodnik, nervozno premeće cigaretu i gleda kroz prozor. Promatram njegovo zamišljeno lice. Za našeg boravka često su nam prilazili baš takvi muškarci od pedesetak godina. Nisu to vitalni tipovi koji samouvjereno kreću u osvajanje mladih žena. Naprotiv, podraženi pomalo zaboravljenim govorom, ti muškarci počinju se prisjećati svog života. Naša prisutnost samo je poticaj za bujicu slika kojoj se lagodno prepuštaju. Nama preostaje samo to da nijemo gledamo titraje na njihovim licima. Jer smo prvi put u Beogradu i nemamo uspomena.

Gledam kako za vlakom trče psi. Beograd je prepun napuštenih pasa: zapuštenih ili uhranjenih, a svi spavaju na autobusnim stajalištima. Slijedio nas je čitav čopor kada smo šetale Kalemegdanom. Puhala je košava i bojala sam se da će ih odnijeti... Vlak se polako kreće... Prisjećam se nekih prizora, susreta... Kao da sam i sama uhvaćena u mrežu sjećanja... I onako usput redam slike: konobar, čuvar, prolaznik, svećenik...

U hotelu gotovo da i nema gostiju. Ali ima mnogo konobara. Sve su to muškarci od pedesetak godina. Kada smo došle, neki su na recepciji gledali nogometnu

utakmicu. Sjede opušteno kao da su u vlastitoj kući. Već pretpostavljam da će uskoro mnogi od njih ostati bez posla.

Tijekom tih sedam dana doručak je završavao u miru, bez problema. Ali zato nijedan ručak nije mogao proći bez polemika. Goga je vegetarijanka, a taj pojam konobarima i nije baš sasvim jasan: “Kako možete da jedete samo to zeleno, imamo fini ribič...” I tako svaki dan, ribič, ribič na sto načina. Meso, meso, meso, prava hrana. Svaki dan uvjeravanja. Ponekad zabunom pomiješaju narudžbe. Na kraju sve postajemo vegetarijanke. Ja uglavnom jedem proju za koju sam prije mislila da je ljepljiva tekućina. Prve večeri, uz rasklimani klavir, tužni pjevač izvodi starogradske pjesme, a jedan pomalo pripiti konobar sjeda za naš stol. Govori Željki da izgleda kao Ruskinja. Pa nastavlja: “E, tu, u ovom hotelu, tu je pevao Zvonko Bogdan, tu i Čola dolazi, pa i Bregović dođe bar na kafu.” Onda gleda veliku dvoranu i kao da se sjeća dana kada je sve bilo puno. Sumnjam da danas dolaze te zvijezde. Ipak naivno pitam: “Stvarno dolazi Bregović?” Dok priča, gledam već pomalo žute zidove. Nekad je taj hotel imao sjaj. Ali sada, premda je gotovo u središtu grada, zapušten je, ali i precijenjen. “Uuu, i sad se tu peva, samo danas je nešto manje, inače dođu razni pevači, a Ceca...” “Šta, i Ceca dođe?” pitamo. Ali on nije odgovorio, već se zagledao u daljinu. “Nego, devojke, bi li vi pevale?” pita. Cure znaju da volim pjevati, pa me zezaju: “Ajde, ajde...”, i konobar me počinje nagovarati. A ja ni makac, drvena Darija, skrećem pažnju, pa pitam kako se to zabavlja i pjeva na riječnim otocima. Istog dana odlazimo u mjenjačnicu. Na ulazu stoji sredovječni gospodin u

staroj, pomalo izlizanoj plavoj uniformi. “Devojke, može, ali samo jedna po jedna.” Zbunjeno gledamo. Taj čovjek je zapravo čuvar. Nije nam jasno zašto ne možemo odjednom sve ući jer mjenjačnica je velika. On zapaža naše zbunjene poglede. “To je mera predostrožnosti.” Goga uđe prva. Nas tri ostajemo u predvorju s čuvarom. “Odakle ste vi?” i onda sam odgovara: “Iz Hrvatske, vidim ja...” Mi samo potvrđujemo. On se zagleda prema trgu. “E, kad sam ja zadnji put bio... bio ja u Puli, u vojsci, sećam se, uh kad sam ono, jel to bila osamdesetšesta, jeo lignje u Zadru, o Jadran je lep...” Pa se naglo zaustavlja da bi valjda bolje vidio slike koje mu se nižu pred očima.

Onda gleda nas: “Iz Zagreba ste?” “Jesmo”, odgovaramo. Ulazi čovjek s raskrvavljenom rukom. Približavamo se čuvaru, strah nas je. Ali ovaj ništa ne zapaža. Nasreću, čovjek ubrzo odlazi. Nikolina pita: “Pa kako se živi ovdje?” “E, šta da ti kažem. Bolje da nije bilo tog rata.” Onda dolazi Goga, u rukama joj mnoštvo novčanica. “Gle, sve to sam dobila za samo sto maraka!” “E, sto maraka je moja plata”, kaže čuvar. “Nemoguće”, uzvikujemo jednoglasno. “Jest, bogami, to mi dođe za režije, hranu, robu kupujem na pazaru.” Nije ni u Hrvatskoj baš sjajno, tješimo ga. Onda nakon Goge odlazi Željka, a on opet pogleda nekamo u daljinu, ništa ne govori. Možda su mu u ustima bile ribe, morski plodovi. A onda ponavlja da je jeo lignje. Možda zato da i Goga čuje. Iz obližnjeg kafića čuje se Oliverov glas. Pa Nikolinin: “A di ćemo sad, brale?” pita. Miris soli. Zar smo na Mediteranu?

Sutradan odlazimo do pazara. Vozimo se u oronulu tramvaju. Na beogradskim ulicama automobili koji bi se mogli u trenu raspasti. A pazar k’o pazar. Ne volim tu strku,

povlačenje za rukave, ali moram vidjeti Kineze, moram naći njihov štand. Probijamo se kroz štandove na kojima ima svega, od kokardi do Cedevite, konačno, nailazimo na prave Kineze. Na štandu kupujemo svašta: ruksake, kinesku tkaninu, Goga pidžamu. Mlada simpatična Kineskinja govori srpski, miješa ga s kineskim, a ja uživam u toj smjesi, smijem se njezinu *bre*. Spominjem taj odlazak na pazar zato što navečer, baš kad smo se šetale prije odlaska u kazalište, prilazi nam visok, prosijed čovjek. “Djevojke, vidio sam vas jutros u tramvaju, recite, vi ste iz Hrvatske? Da, da vidim ja vas, stalno vučete te knjige. Znae, šta bih vas zamolio, možemo li na jednu kafu? Ja sam došao iz Slavonije, imam rodbinu u Zagrebu, samo da mi ispričate kako je tamo...” On bi htio da mu pričamo kao da smo glasnici iz dalekih krajeva. Kao da nosimo vijesti o njegovoj rodbini. Gledamo ga, uljudno kažemo: “Ne možemo, žurimo se u kazalište.” “A sutra?” ne odustaje on. “Pa bit ćemo opet u gradu, oko centra, pa ako se vidimo, otići ćemo na kavu”, kažem. Ne znam zašto. Možda zato što sam slutila da ga nećemo vidjeti. Te večeri sjetila sam se studije Barbare Franz. Ona je pisala o emigrantima u Austriji. Muškarci emigranti obično se teško snalaze, često se vraćaju sjećanjima na dane kada su ih svi poznavali u njihovim malim mjestima. Žene se, neke i po prvi put, zapošljavaju, brinu se za djecu, za ono što zovemo budućnost. Ne znam je li to točno. Posljednjega dana boravka odlučujemo obići crkve. Odlazimo u crkvu svetog Save. Tamo nas dočekuje visok svećenik sivo-plavih očiju i duge prosijede brade. Najprije nam brzo, mehanički priča o dimenzijama i konstrukciji. Razgledavamo crkvu, golemu, ali nedovršenu. “Ovo će

biti najveća pravoslavna crkva na Balkanu”, kaže. Mi se već bojimo kako će nastaviti svoj govor, želimo pobjeći, ali on počinje pričati o svom životu. Smireno, mudro. Živio je u Sarajevu, u Beograd je došao prije rata, bavi se proučavanjem povijesti umjetnosti i kaže da je kustos ove crkve. “Znate, ovde je zavladao primitivizam, politička elita sve je uništila, došli su neki mafijaši, pitaj Boga odakle, iz istočne Hercegovine i nametnuli neke nove vrednosti. Znate li da je Šešelj Hercegovac? On šeće s nekim čuvarima dvometrašima, isto iz Hercegovine.” I tako nastavlja on analizirati svisoka, kao da je na vrhu crkve. I dok tako priča, saznajemo da je monarhist. I da to ovdje nije baš popularno. Počinje govoriti o kralju o kojem ništa ne zna osim da je srpske krvi, ali zna da će pomoći sagraditi najveću crkvu na Balkanu. Crkva i kralj, kako uobičajena kombinacija. Ostavljamo ga u snovima o veličini, ne želimo slušati gluposti, pozdravljamo ga i odlazimo. U crkvu na Kalemegdanu, posvećenu Petki, nekad božici vegetacije. Bježimo jer želimo se odmoriti od ljudi koji se još nisu spremni suočiti ili se tek počinju nešto pitati. Ondje je sve to tek na početku.

Prelazimo granicu. Gledam u daljinu, u prostor ravan, nepregledan. Spremam preostale dinare. Više mi nisu potrebni. I napeto gledam prema vratima kupea. Hoće li ući prosijed čovjek? Ali, srećom, umjesto njega ulazi mlađahni konduker. On drži pečat i kad nas ugleda, četiri djevojke u kupeu, odmah počinje s vrckastim, dvosmislenim komentarima. Sigurno će spomenuti prazne vagone. Pozvati mlade dame na druženje. Kao što to kondukeri često čine. Ali sve, baš sve je bolje od bolećivih ispovijedi i pogleda u daljinu. Onu vremensku.

ISVAHAN

Jučer sam sjedila kraj Mramornog mora, u malom gradiću pojela sam riblju juhu i gledala torte i kolače u izlozima slastičarnica. Obala je prepuna dječje obuće, crnih cipelica i jeftinih tenisica. Gledamo je dok pijemo crni čaj i mislimo o noćnom letu. Miriše riba, razrezana dinja, miriše meso i mlijeko. Do večeri šćecemo malim gradićem punim ružičastih kuća i malih restorana.

Dok se vraćamo prema zrakoplovnoj luci, u rukama prebiremo zelene rahat lokume i svježe, oprano voće. U torbama su spremne marame za kosu. Putovanje tek počinje.

Ne očekuj od mene, prijatelju, da ti pričam o zrakoplovu, letu, hotelu, ulicama, kronologiji.

Sunce prži i to je sve što ću ti reći o vremenu. Neću se žaliti. Odjevena sam danima u tamni baloner, na glavi je čas smeđa, čas bijela marama. Gležnjevi su brižljivo pokriveni i nema zapravo razlike između nas i njih, nema razlike. Valjda tako uvijek bude. Nakon sumornog zagrebačkog dana, kupnje ljetne haljine i malog parfema od jasmína, nakon razgovora sa ženom koja je tek izašla iz kola Hitne pomoći, trebala je doći utjeha, moralo se nešto dogoditi. A dogodilo se. U rano jutro ulazimo na veliki trg Isvahana, a taj ulaz, prijatelju, razgalio bi svačiju dušu. Kao da je pogled na trg otvorio neka mala vrata iznutra, a bio je to samo početak.

Ulazak u džamiju tirkiznih boja i suza se spušta niz lice. Ne samo niz moje lice. I moje suputnice imaju lica posve ista. Možeš li zamisliti večeri na brijegu, u noći, male piknike na kojima djed čita poeziju djeci i unucima? Možeš li zamisliti da profesor prava govori o pjesnikinji koja ga je inspirirala? Eto, nisi se trebao bojati za mene, neću biti oteta ni mučena. Zamisli perzijski tepih koji je obitelj u Isvahanu stavila na travu na tom glavnom trgu, mi sjedimo jedni pokraj drugih i jedemo sjemenke. Djeca nam prilaze da se s nama fotografiraju. I ljudi nam se smiješe, kočije s konjima prolaze, vruće je pa se čini kao da je sve to fatamorgana. I te planine i svi ti vrtovi i minareti koji se tresu. Kasnije, molimo se zajedno s njima i udišemo mliječne mirise i sve se čini nestvarno, kao fabula nekog francuskog orijentalnog romana. Nema razlike između nas i njih. “Ah, silno sam sretna!” stih je iz pjesme iranske pjesnikinje Foruk Farohzad. I sada znam što predstavlja – razbijena “lutka na navijanje” i otvaranje. Skrivenih gležnjeva otkrivam tijelo u sobama punim perzijskih tepiha i glasno kažem: “Silno sam sretna baš ovdje i sada, u ulicama mliječnim i u noćima koje ostavljaju budnim ushićene duše!”

SRETNA NOVA GODINA!

Putovala sam na samu Staru godinu. Ujutro u šest sati vlakom u Beograd. Iznenada sam odlučila poći, nakon što me prijateljica nagovarala danima. Još snena u pet sati kupujem štampu, peciva i ulazim u vlak. Brzo sam našla prazan kupe i bacila se na čitanje. U *Jutarnjem listu* sve je prepuno fotografija prekrasnog muškarca koji je pobijedio u *Big Brotheru* i zbog kojeg sam znala počesto poviriti u tu “kuću”, koju tobože nitko ne gleda, a svi znaju tko su glavne šminkerice, a tko je ustaša. Naslovi i tekstovi govore uglavnom o tome kako je pobijedio Rom, i da smo mi zato civiliziran narod i slično. Taj neškolorani, ali inteligentni dečko, kako se naglašavalo u raznim tekstovima, želi izaći iz tih okvira i pobjeći od fantazme koja mu je nametnuta. On naglašava da ga treba gledati kao osobu, a ne kao Roma. No zna, sasvim sigurno, da je to nemoguće.

U *Feralu* nailazim na tekst drage Mime Simić i počinjem se naglas smijati. Mima piše o svom aktivističkom pohodu na kvizove, o tome kako je odgovarala na neka eliminacijska pitanja – u odgovoru na jedno pitanje “priznala” je da ima curu, profesoricu biologije, te da bi od svjetskih znamenitosti htjela vidjeti ni više ni manje nego Angelinu Jolie. Treba reći za neupućene kako se lezbijke sastaju u netklubu Mama i imaju svoj klub obožavatelja koji nosi ime upravo te megapopularne glumice. Kao voditeljicu programa u Mami nerijetko su me znali priupitati – jesam li lezbijka ili barem biseksualka. Na to pitanje odgovaram – nisam, ali su mi pederi i lezbijke bliski, jer sam etnička mješanka i žena, pa se s podređenima prilično dobro razumijem.

Osobito s pederima koji mi prilaze u svakom novom gradu i pritom me uredno spriječe da upoznam nekog zgodnog heteromuškarca.

Listam ja tako, a onda u kupe ulazi mlad par, sjeli su pokraj vrata, počinju razgovarati. Za to vrijeme listam *Globus*. I pomislim, bravo – konačno zemlja kupleraja ima dostojnu heroinu. I odmah sad zastajem s eksplikacijom, jer moglo bi mi se dogoditi kao Luciji Stamać. Ona je jednom prilikom izjavila u nekom intervjuu da su u ovoj zemlji cijenjene cajke i kurtizane, pa je, pokazalo se, nimalo mudro, navela i primjere i našla se na sudu. Lucija Stamać je glumica, književnica i prevoditeljica, ali nerijetko se može čuti i da je “luda”, pa je zato i pomalo drže po strani naši brojni agroseksualci (usput, ja sam uvijek za metroseksualce, barem se peru). Isti epitet nerijetko se veže za Vesnu Parun, pa majke svojim kćerkama, koje se počele baviti pisanjem, izgovaraju kletvu: “Završit ćeš kao Vesna Parun!” Vesna Parun sad je negdje u Zagorju, u skromnim toplicama, a njezin vremešni kolega Dragutin Tadijanović stalno je u medijima. Dosadne knjižničarke petnaesti put organiziraju simpozij o njemu, bardu naše književnosti za kojeg je Zlatko Kramarić lijepo napisao da je proživio svoje godine, ne izjasnivši se ni o čemu.

Nakon *Globusa* uzimam *Nacional*. Listam, nailazim na tekst o poznatim muškarcima u kuhinji i na fotku Sime Mraovića, dragog prijatelja. On je ponudio neke svoje recepte za kruh i usput je naglasio kako kod svoje djevojke Jane ne bi imao šanse da ne zna kuhati. Još kad se sjetim kako je u *Latinici* branio silovanu košarkašicu, mogu samo reći – bravo Simo!

I onda ostavljam novine po strani, gledam kroz prozor ravnicu. Razmišljam o ženama koje će i ove godine ostati “po strani”. Tko su “heroine” već završene godine? Jedna je zasigurno Nives Franić o kojoj nitko nije napisao tekst. Stoga ću ovu priliku iskoristiti da napišem koju riječ o njoj. Ta je mlada Dubrovkinja nakon završenog fakulteta u Zagrebu otišla raditi u jednu knjižnicu u Umagu. I za nekoliko godina ona, koju njezini fakultetski kolege pamte kao plašljivu djevojku, postala je važna kulturna inicijatorica – pokrenula je književne tribine, sudjelovala u stvaranju kazališnih festivala, raznih manifestacija. I onda, zbog nekih formalnosti, prošle je godine izgubila posao. Svi ti kulturnjaci oko kojih se trudila, osim peticije, i nisu se osobito pretrgli. Njima je drago doći u Istru, dobro pojesti i popiti malvaziju, dobiti dnevnicu, ali zašto se truditi oko jedne djevojke, koju nitko ne štiti i koja se uzdigla samo zahvaljujući svome radu. Nikad neću zaboraviti kad sam ljetos jedne noći, baš dok sam putovala na more, dobila njenu poruku “u meni se odlomio komad straha”. Napisala sam joj pjesmu i poručila neka se ne da. I da se više nikad previše ne daje nikome, nijednoj instituciji, i neka pazi na svoje zdravlje... Nives sada, srećom, ipak radi, a nas dvije izmjenjujemo poruke u kojima govorimo baš o svojim strahovima.

Sjetila sam se u vlaku i Sonje Manojlović koja je upravo 2005. obilježila četrdeset godina pjesničkog rada i objavila novu zbirku pjesama, zatim mlade pjesnikinje Ane Brnardić kojoj je prošle godine objavljena čudesna zbirka *Valcer zmija*, samozatajne vrsne teatrologinje i antropologinje Suzane Marjanić koja je objavila svoju prvu knjigu, sjajnu studiju o Krležinim *Davnim danima*, Tanjinih ukoričenih napisa o onoj nepoznatoj strani Istre, Đurđe i njezina

drugog romana koji je objavila u Beogradu. Sjetila sam se i *Sabranih djela* Slavenke Drakulić čija me hrabrost oduvijek fascinirala. Kao klinka čitala sam reviju *Svijet* u kojoj su pisale i ona i ostale intelektualke – Lydia Sklevicky, Jasmina Kuzmanović...

U *Globusu* koji sam prelistavala odmah na početku velika je fotka žene koju više nitko ne citira, jer izgubila je svaki legitimitet, a nekad je svima bila uzor – Tanja Torbarina. Kad se samo sjetim negdašnjeg *Danasa* u kojem su njezine britke kolumne bile nešto sasvim novo...

I dok sam tako razmišljala, mladi par u kupeu još više se raspričao. Počinjem razgovarati s njima. Pitam djevojku koliko je imala godina kad je počeo rat – kaže šest. I dok tako pričamo, negdje kraj Šida, vlak se iznenada počeo vraćati. Pitamo nekog čovjeka u uniformi što se događa, on kaže da će se priključiti još jedan vagon. To kretanje unatrag baš kao da je podsjetilo na tijek našeg razgovora – na sjećanja o kojima smo pričali, ja i ljudi deset godina mlađi od mene...

U Beogradu me dočekala prijateljica Slađana. Prvi put sam došla u taj grad prije tri godine, kada su još trebale vize. Sjećam se kako smo prijateljice i ja šetale gradom u kojem je bilo puno pasa, muškaraca koji su nam prilazili sa svojim morskim sjećanjima, kako smo zaneseno kupovale knjige. Tad sam na Ženskim studijima upoznala Slađanu, divnu djevojku koja se pokazala kao prava prijateljica. Kaže mi ona, dok se penjemo prema Crnogorskoj ulici u samom središtu grada: “Osjetila sam da iza tebe nije lijepo razdoblje, zato sam te nagovarala da dođeš.” Slađana je iz nekog sela otišla sama u grad, školovala se, posve je prekinula odnos s obitelji i sad sama uzdržava sebe. Ona se često seli po raznim stanovima i mašta o putovanjima na koja zbog vize

i novca ne može često odlaziti. Za nedavno putovanje u Sloveniju, na samo dva dana, trebala je dugo čekati vizu, a u vlaku se osjećala kao neka građanka drugog reda, jer su je ispitivali na kakav to festival ide. Pozivno pismo bilo je tek kao nacrt za domišljanja raznih službenika koji su je svojom znatiželjom još više natjerali da se povuče, da ne razmišlja o novim putovanjima. Teško je biti državljanin države čija putovnica vrijedi tako malo. Slobodno, bez vize, može se putovati u tek nekoliko zemalja.

Jedna pjesnikinja čiji sam rad nedavno upoznala, Natalija Marković, pisala je o životu u zemlji kulturnih mitova – mit o velikoj Srbiji, svetom pravoslavlju, majci Rusiji. Ona naglašava kako svoje tijelo i svoj um nije “okupala u vodi” spomenutih pojmova i da je uspjela održati žensku svjesnost i bezobraznost. Njezini svjetovi geografije tijela i stvaranja, tj. podsvjetovi egzistencije izjednačavaju jedan New York, Moskvu i Beograd. I Slađana izjednačava te gradove, ucrtava uvijek nove, ponekad s prezirom odbacuje vlastiti grad.

Tih nekoliko dana bila sam u stanu Svetlane Slapšak koji je ona čuvala. Tek je nedavno došla u taj stan, pa smo zajedno istraživale kako rade strojevi, aparati, mašine, glačalo. Slađana me ujutro dočekivala s projom, sirevima, raznim delicijama. Poput brižne majke, nije me puštala od stola na koji je svaki tren stavljala nešto novo. Keks, sok, svijeću. Stalno me pitala treba li mi što god. Pričala mi je o Turskoj i svom dečku Saši koji je radio ondje u turističkoj agenciji. Kada je opisivala raskoš hotela u jednom turskom ljetovalištu, u očima te profinjene djevojke mogla se vidjeti neka čežnja za udobnijim životom. Bila sam posve ganuta, mislila sam kako sam više vremena i pažnje trebala posvetiti njoj koja od mene ništa ne traži, ni uslugu, čak ni dobro

raspoloženje. “Darci, ti si meni puno pomogla, baš kad je trebalo”, kaže. A ja nisam znala čime. Možda samo vjerom u nju, da može puno...

U Beogradu imam još prijatelja. Neki me vode u klubove. Moja prijateljica spisateljica Cosmogina poznaje svaki noćni klub, svi je znaju. Ima dvoje djece, udana je, a nakon obavljenih kućanskih poslova sjeda za svoj kompjutor i piše pornografske i znanstvenofantastične priče, a navečer se preoblači i odlazi u noćni život. Sjećam se kako smo, sad već preprošle godine, u jednom klubu upoznale nogometaše koji igraju u Cecinu klubu i kad mi je prišao jedan Nizozemac, koji radi na Sveučilištu u Kragujevcu, da mi kaže kako je bio na mom pjesničkom nastupu u Kragujevcu. To gostovanje u Kragujevcu pamtit ću po posjetima brojnim manastirima, kamo su nas vodili organizatori nakon okruglih stolova o položaju pjesničke knjige, o poeziji danas. Ondje bismo pojeli zašećerene šljive, nudili su nam i rakiju, ali kako ne pijem, mogla sam samo gledati kako se moji vršnjaci utapaju u reskom piću, dok svi zajedno pocupkujemo slušajući prastaru glazbu na *ex-yu* partiju.

Proslava Nove godine u Beogradu postala je jako *in*, balkanska fešta na koju vole doći državljani okolnih zemalja. Netko bi pomislio da na gradskim trgovima sviraju cajke, ali događa se sasvim suprotno. Na dočeku 2006. na nekoliko pozornica svirali su samo rock i alternativni bendovi – *Ortodox Celts*, *Van Gogh*, *Make up*, naš *Psihomodo*... Među mnoštvom ljudi mogao se sasvim jasno razabrati slovenski jezik. Za ne baš mali novac Slovenci kupuju aranžmane u kojima je Beograd predstavljen kao “nova Ibiza”. U samu ponoć pjevač *Celtsa* nije izgovorio neke već otrcane fraze, samo je rekao: “Pobrinite se sami za sebe.”

U idućoj godini poželjela sam biti vedra osoba, riješiti se gorčine, pobjeći od taštine koja se počinje radati čim zakoračite u književni svijet. Odlučila sam ne otvarati se olako, davati se ljudima koji su tu kad je najteže. Ne braniti više nikad nikakve projekte, samo ljude. Dobre, drage.

Kada sam iduće jutro šetala prepunom Knez Mihailovom, gledala sam kako se lica izmučenih ljudi miješaju s licima umornih, ali nasmiješenih turista, uglavnom mladih obitelji s djecom. Ulice su bile prepune smeća preostalog od slavlja koje se pomiješalo s naslagama smeća koje tko zna otkad nitko nije pokupio. Na prvi dan Nove godine automobili ne prolaze tom inače vrlo prometnom ulicom. Ljudi šecu, kao na nekoj promenadi, iz kafića dopire zvuk pjesama Olivera Dragojevića kojeg bi svi rado vidjeli u Beogradu, nešto dalje slovenski ženski zbor izvodi neke poznate pjesme, a na trećem su dijelu ulice trubači koje moji prijatelji ne vole, pa ih zaobilazimo. Odlazimo u kuću čaja, pijem neki čaj s travama iz Damaska. Šetnja praznim gradom u novogodišnje poslijepodne pruža uvid u njegovu veličinu. Ljudi koji žive u Beogradu kažu da se znaju mjesecima ne vidjeti. U Zagrebu zaglušuje upravo taj jedan potez kojim se svi krećemo. Viđamo se, ali svaki put jurimo u nekom novom smjeru. Kafići su i ovdje prepuni, miris hrane posvuda. Kažu mi da je u Beogradu jedino dobro to što se dobro jede, hrane ima. . . A ja dodajem da ima krasnih ljudi, kulturnih događaja, knjiga. Ovdje se teško živi i oportuno je pisati samo o dobrom.

Tako, na primjer, u časopisu *Pro femina*, koji uređuje moja prijateljica Dubravka Đurić, nalazim pismo Sonje Lokar koja je pokrenula raspravu i akciju protiv mizoginije u Srbiji. Ona ističe da je nakon posljednjih događaja u Srbiji, koji su povezani s otkrivanjem zločina srpskih “Škorpiona”

nad razoružanim muslimanskim civilima u Srebrenici, pokrenut politički i medijski linč prema nevladinim organizacijama i njihovim aktivisticama, naročito prema Nataši Kandić, Staši Zajović, Sonji Biserko i medijima koji su imali hrabrosti objaviti dokazni materijal. Lokar u pismu poziva razne međunarodne institucije da potaknu lidere da ispune svoje međunarodne obaveze.

Dan prije polaska našla sam se s Dubravkom, pjesnikinjom i kritičarkom, mojom posljednjom gošćom prošle godine u Mami. Razmjenjujemo knjige, dajem joj časopis *Poezija*, koji je za nju poslala Ana Brnardić. Dubravka se sustavno bavi američkom književnošću, feminističkom teorijom i kritikom, a okupila je oko sebe mlade pjesnikinje koje zajedno uče i pišu angažiranu poeziju. Jedna od njih me i uputila na nju. Sneki Žabić prošle se godine iz Wilmingтона preselila u Chicago. Sneki mi je pisala kako joj je kao ateistici ondje bilo teško – u Wilmingtону se religioznost ili spiritualnost podrazumijeva. Kada bi se počeli približavati, na primjer, uskršnji praznici, obično su je pitali hoće li putovati rodbini u Europu, a na kavama gotovo neizostavno bilo je pitanje vjeruje li u život poslije života. Rastajem se s Dubravkom, divno je poznavati osobu koja toliko zna, koja je dobra i nesebična. Razgovor s njom čini me sretnom.

Iz Beograda se vraćam s puno knjiga, u jednoj vrećici je moja omiljena proja. U vlaku, na povratku, u kupeu u kojem zbog kvara nije bilo grijanja, imala sam vremena misliti o koječemu. Ali, srećom, pojavio se drag i simpatičan dečko iz Bosne i nasmijavao me. Rijetko putujem vlakom, a to putovanje zaista ima svojih prednosti – ponekad upoznaš simpatične ljude. Kada smo stigli u Zagreb, mladić mi je pomogao iznijeti stvari iz vlaka i zaželjeli smo si sretnu Novu godinu. On je pošao u Ogulin, a ja sam se požurila kući s dosta prtljage, ali nekako rasterećena “u duši”.

SAGORIJEVANJE

Dok je ulazila u autobus prema Rijeci, Katja je u rukama čvrsto držala malu bočicu vode. “Voda, moraš uvijek imati vodu kraj sebe, voda je spas!” stalno je govorila njena mama. Njena je majka godinama pila samo vodu, ujutro, natašte, popodne, pažljivo je brojila da u jednom danu popije barem dvije litre. Za mamu voda je bila izvor zdravlja. Otac nije volio vodu, tek kad je obolio, redovito je počeo ispijati najprije dvije čaše, pa onda još i više. Voda je postala njihova kućna opsesija. Kada je Katja nedavno od previše posla i jurnjave doslovno kolabirala, mama ju je još češće upozoravala da kraj sebe mora imati bočicu vode. U gradu, činilo se Katji, svaka je žena hodala s vodom, bočicama raznih proizvođača. Samo je valjda Katjina baka bila sumnjičava i govorila da je sve to izmišljotina; da su se tvornice vode sjetile kako zaraditi i da ona nikad ne bi dala par kuna za običnu vodu. Baka je pak bila opsjednuta čistoćom. “Za vodu svi imaju i mogu se oprati”, govorila je. I njena mama je svaki tjedan godinama po čitav dan čistila veliku kuću, a Katja je svake subote godinama s posudom punom vode prala stubište od podruma do tavana. Dan prije puta mama ju je zvala i podsjetila da uzme bočicu vode sa sobom. Katja je tog jutra putovala u Rijeku na skup mirovnih aktivistica. Nakon dugo vremena trebale su se okupiti u Opatiji na jednom druženju i na predstavljanju zbornika o mirovnom radu. Trebale su doći aktivistice iz raznih dijelova bivše zemlje i nekoliko dana se družiti. U vrijeme rata Katja je bila djevojka, godine studiranja poklopile su se s ratnim godinama. Nakon studija bila je barem tri godine posve izgubljena. Uspješna studentica književnosti

odjednom je bila bačena u svijet i umjesto da se bori, ona se povukla. Tada je uglavnom prevodila, pisala, malo izlazila. Često je sanjala mračne podrumne s ormarima na kojima je ukiseljeno povrće i u kojima se stišću prestrašeni ljudi.

Njena se obitelj rasula. Jedan dio pošao je živjeti u Norvešku. Stari stric i njegov sin sa suprugom. Jučer je dobila fotografiju kćerke svog rođaka. Njen rođak ne zna jezik i obavlja ondje neke fizičke poslove. Napisao joj je da nekad sanja šljivik i mali potočić kraj njihove seoske kuće. Katja ih dosad nije posjetila. Planira to učiniti ovog ljeta. Oni očekuju da im priča o selu koje su napustili. Ona je nedavno čak i bila ondje. Selo, odmah kraj Une, posve je prazno, u njemu živi tek pokoja obitelj. Ipak, na velikim livadama vidjela je puno ovaca. Neke su kuće razrušene, dvije ili tri obnovljene. Što bi im mogla pričati? O svemu tome mislila je Katja dok je autobus polagano klizio prema Rijeci. Autocestom do primorske se luke može sada doći za samo dva sata. Nekada se putovalo satima. Već oko devet sati ujutro bilo je vruće, ispila je nekoliko gutljaja vode, pojela mali perec i pokušala čitati novine. Brzo je odustala. Kada bi barem mogla biti mirna i opuštena, ne misliti na ništa... Što ako u Opatiji susretne ženu o čijoj je priči pisala? Neće zaboraviti susret s njom na jednoj konferenciji. Prišla joj je, predstavila se i rekla joj posve odrješito: "Odakle vam pravo da tumačite moju životnu priču? Vi, tumači, što vi znate o našim odlukama!" Katja je tada bila posve zbunjena i posramljena. Žena koja je otišla iz Sarajeva pa se u njega vratila u vrijeme najvećih ratnih stradanja, bila je povrijeđena njenom interpretacijom. Odakle mi pravo da interpretiram, zapitala se Katja tada. Ako dođe ta žena, pokušat će razgovarati s njom, na nekoj kavi, uz more. Večer prije puta Katja je gledala film *Zadnje putovanje u tišinu*,

o Židovima koji su oboljeli nakon boravka u nacističkim logorima i koji su ostali živjeti u tom vremenu. Smješteni u nekom pansionu jedni drugima pričaju kako je protekao još jedan dan u logoru. Nekad im dođu rođaci, ali uglavnom su zaboravljeni. Dane provode slikajući cvijeće i poput djece su. Njihova ih se djeca srame i priče tih ljudi ostaju neizgovorene. Šutjeti je najgore, izbaci sve iz sebe, tako je govorila prijateljica Katji. Ali Katja, koja je vješto pisala o Freudu, o melankoliji, o ispovijesti, nije znala govoriti o sebi, o svom iskustvu. Kad se prije mjesec dana usred grada gotovo srušila od slabosti i kad je morala provesti barem pet dana odmarajući se, gledala je pokrete svoga tijela. Činila se samoj sebi kao neka zgrčena lutka koja šuti, šuti već godinama o svim tim strahovima. Nekad je osjećala krivnju, potrebu da se opravdava, jer njena je obitelj mješovita. U Rijeci će susresti žene koje su protestirale tijekom rata na trgovima, borile se za prava izbjeglih žena. Neke su posve sagorjele. Čitala je zapis jedne od njih: *Nisam imala vremena misliti na sebe, samo sam bila u pogonu, po čitav dan.* Katja je htjela slušati njihove priče. Kako su se snašle, što sada rade? Jesu li zapisale svoja sjećanja? Jedna generalica iz Bosne, koju je slučajno susrela u zrakoplovnoj luci, pričala joj je kako su je ondje zaustavili na prijavi putnika i morala im je reći da u tijelu nosi gelere. Katja poznaje neke žene iz Bosne, odlazila je i tamo. I miješala se s onim zapadnim halapljivim ustima koja su žudno htjele naći priče za svoje egzotične knjige. Katja osjeti kako joj se sve te slike miješaju. Zatvorila je oči i zamislila more. Sad će more, te će slike nestati i ona će gledati plavu površinu. Ponovno je ispila gutljaj vode i pokušala osjetiti svoje tijelo. Na sjedalu kraj nje sjedio je sredovječni čovjek i listao časopis pun fotografija razgolićenih žena. Na sjedalu ispred djeca

su veselo pričala o tome kako će se još istog dana kupati u moru. Katja je počela iznenada milovati svoje ruke da se opusti. I činilo joj se da ruke nisu njezine, da je tijelo godinama odvojeno od glave i posve zapušteno. Istina, odjeveno je u lijepu haljinu, čak je čvrsto, ali to tijelo je za nju ipak bilo tek mašina koja ide, dok ide. Glava, glava, što je u njoj, osim bujice slika iz prošlosti, osim mnoštva ideja koje će ishlapjeti s vremenom... Nedavno je čitala pjesmu o ženi djevojčici. I posve se prepoznala. Samo je trčala tražeći nove ideje, zanosila se i činilo joj se da može biti baš sve. Tisuće želja, površna zaljublivanja, bjegov. *Grounding, grounding*, sjetila se Katja savjeta prijateljice. Uzemljiti se, hodati po zemlji, biti u tijelu. Čuvaj se da ne sagoriš! Što je uopće sagorijevanje? “Draga moja, to je kad pomisliš da možeš puno toga mijenjati, pa se odjednom iscrpiš i shvatiš da si se istrošila i da je sve bilo uzalud! Bavi se samo svojom profesijom, čuvaj se!” Tako je govorila Ana, prijateljica koja sada već ima dvoje djece i posve je praktična i uspješna. U odnosu na nju ona se činila kao dijete. Vječni nomad, bez mjesta i uporišta. Sagorjeti, kako čudna riječ! U sebi sadrži neki proces: sagorijevanje traje dugo, polako ispija snagu u tijelu i podsjeća je na sliku malog nepromišljenog moljca koji srlja ravno u plamen svijeće... Jesam li i ja takva, nepromišljena i bez cilja, zapitala se i popila gutljaj vode iz famozne bočice. Ubrzo autobus je stao na Žabici. Prijatelj koji ju je trebao sačekati, javio je da kasni i Katja je pošla do luke, sjela kraj mora. Bila je subota prijepodne i Riječani su sjedili na klupicama. Oko klupica trčkarali su mali psi. Katja je zamislila da će se more izliti sada pred nju i da će se njeno tijelo, puno vode, stopiti sa slanom tekućinom. I osjetila je mir.

ŽUTA SUKNJA

Jedva sam se sporim tramvajem dovukla do bolnice. Vrećica s voćem zamalo mi je ostala na sjedalu pokraj mog. Mušice su oblijetale oko moje žute suknje. Tri tjedna bila sam bolesna: teška upala oka, alergija. Morala sam ležati zatvorenih očiju, kapati ih svaka dva sata... A tako je vruće, kažu: najtoplije ljeto u posljednjih deset godina. Sanjala sam more, budila se usred noći... Ponekad sam budna dočekala jutro. Kada se inače noću probudim i kad slutim da dugo neću moći zaspati, upalim televizor. U tri sata ujutro obično su emisije o životinjama. A one se svode na ubijanje: lav ubija bivola, leopard zebriu, tigar antilopu i slično. Zato brzo tražim neki drugi program, nerijetko se zaustavim na nizanju videospotova, zaspim u fotelji. A sad, kad sam bolesna, ne mogu ni gledati. Sjećam se noći prije tjedan dana. Probudila sam se oko dva sata. Čula sam šumove. Mislila sam da je šišmiš uletio u sobu. Činilo mi se da se šeću miševi na katu iznad. Ili da luda žena tapka na tavanu. Što ako izgubim vid? Žena Helmuta Kohla, mislim da se zvala Hannelore (kakvo poetično ime!), nije mogla izaći na vanjsku svjetlost. I ubila se, dva dana prije svadbe svog sina. Tko kaže da ja neću završiti kao ona? Da bih otklonila strah, smišljala sam teme noćnih ekspertiza. Jedna takva tema bio je Saramagov roman *Ogled o sljepoći*. Nije mi se svidio. Zašto nije pisao o mliječnobijeloj sljepoći koja iznenada zadesi čovjeka u automobilu? Sljepoća kao metafora za društvo? Prejednostavno. Ponekad sam pokušavala ironizirati svoju samodojajljivost, ali vrlo brzo, vraćali bi se strahovi.

Ležala sam u sobi roditeljske kuće, na katu. Mnogi su već otišli na more, s dečkom sam prekinula prije pet mjeseci. Prijatelj Gabrijel ostao je u Zagrebu jer je privremeno radio u automehaničarskoj radionici. Svaka dva dana dolazio mi je u posjet. Donio bi uvijek sok od jagode i neku veselu priču. Dolazio je u žarkim bojama. Kad bih nakratko otvorila oči, zabljesnulo bi me šarenilo i bar na tren nestali bi strahovi. Reкао je da će danas doći, prije posla, oko jedanaest sati. To sam se sjetila u četiri sata, a zaspala sam oko šest. Gabi je došao točno u jedanaest. “Dušo, prijevoz je grozan, a taj grad smrdi, k’o da su leševi po stanovima”, rekao je. “Kak si se obukla?” pitala sam. “Pogle, ovo sam si sama šivala.” Otvorila sam oči. Žute hlače, imao je kao sunce žute hlače. Pomakla sam glavu, pogledala gore: i ljubičastu majicu. “Ej, Gabi, ovo žuto je super...” “Znam dušo, uvijek sam si htjela sašiti jednu žutu suknjicu. Napravila sam si skroz kratku, to ću nositi na Brač.” “Ideš na Brač?” pitala sam. “Pa da, krajem ljeta”, ponosno je rekao. “Zvao me bivši dečko.” “Super, blago tebi.” “Ali, nemoj ti, dušo, biti tužna, ja ću dolaziti svaki dan. I čitat ću za tebe. Jučer sam čitala čitavu noć”, naglasio je značajno. Mogla sam samo zamišljati njegov pogled, ponosan. “Čitala sam Butlericu, teška je, al sad mi se čini da kužim tu razliku rod/spol.” Gabi je puno čitao. Ili čitala. Svejedno. Svaki sam dan mijenjala lice i nije bilo nikakvog pravila. I on je isto činio. U jednom razgovoru bio je i žena i muškarac i tko zna što još... Baš kao u romanima Ursule Legwin. Ili u njemu omiljenom *Orlandu* Igrao se imenima, odjećom, jezikom. Zavidjela sam mu. S dvadeset godina ja to nisam radila.

Gabrijela sam upoznala prije dvije godine, sasvim slučajno na jednom smiješnom partiju punom čudnih muškaraca. Njega je pozvala prijateljica, baš kao i mene. Ja sam se odmicala od grubog muškarca koji mi je pokušavao uvaliti konjak i tako smo počeli pričati. Gabi mi je postao prijatelj. “Dušo, ne daj da te muškarci zajebavaju. Budi jebačica!” to mi je stalno govorio. Premda sam ponekad to doživljavala kao cinizam, znala sam da se Gabi tako štiti. On nije bio jebačica. Doduše, Gabi voli seks. No često bi znao cmizdriti jer lako se povjeravao, zanosio, prebrzo bio povrijeđen. Njegova je teza da su žene “najbolja bića”. Ipak nije bilo tjedna da mu se netko nije svidio. “Znaš, sviđa mi se jedan dečko na poslu, mislim da se i ja njemu, ali vidjet ćemo”, rekao je. “Znaš da mi fali, kad se sjednemo u Tkalču i zajedno gledamo frajere”, rekla sam. “Joj da, daj ozdravi, pa da idemo opet. Baš sam prije par dana bio, mogu ti reći da su prošle godine bili zgodniji”, čula sam kako uzdiše. “Kak misliš, pa ne može se tak sve promijeniti za godinu dana?!” “Je, je, bili su puno zgodniji. Al bio je jedan sa slatkom guzom. Napisao sam pjesmu o njemu.” “Imaš tu?” “Joj, nisam ponijela, budem drugi put”, rekla je. Gabi piše divne ljubavne pjesme, dugačke, strastvene. I svaku posvećuje nekome. Obično velikim, dlakavim muškarcima. Onim, različitim od njega samog. Jer Gabi je nježna, mršava, krhka. Ali zato najjača anarhistica koju znam. A obje smo feministice. I satima znamo pričati o feminizmima, aktivizmima. On je veći aktivist od mene, sudjelovao je u raznim akcijama: za prava žena, homoseksualaca, životinja. Uz njega sam naučila kako nije dovoljno samo pisati i kako je važno s bliskim ljudima pokretati akcije. “Vani ti je vruće, bolje da

i ne ideš. Kad ćeš ozdraviti?” nizaio je pitanja. “Ne znam”, rekla sam. I onda smo zašutjeli. pili smo kavu. Mama se čudila i propitivala. “Zašto ti dolazi tako čudan dečko, zar nisi mogla sad kod sebe imati Marka?” A znala je da je Marko ionako htio samo seks, i to kad njemu odgovara. Ipak, vrlo brzo i ona je zavoljela “tog smešnog malog”.

“Dušo, moram ići sad. Joj, prat ću automobile do kasno navečer. Drž mi se”, rekao je i ustao. Odmotao je skupljene duge noge. Vidjela sam to, gledajući kroz napola otvorene oči. Soba je bila kao obasjana žutom svjetlošću. “Hvala ti dušo, pusa. I nemoj nositi žutu suknjicu po noći”, rekla sam brižno. Te iste večeri, napadnut je. Ne zna se tko su bili napadači. Gabi leži već tjedan dana u bolnici. Ja sam ozdravila i sad idem k njemu. Rekli su mi da ga neću prepoznati, jer lice mu je puno modrica, oči natečene. A otisci đonova po čitavom tijelu. Ali da nije strašno, da će se oporaviti. Ipak, bojim se. Soba je blizu. Vrećica s voćem u ruci. Bojim se da ne padne. Bojim se da ne padnem...

SAPUNI

Zašto si kupila paket od šest lavandinih sapuna? Zar neki dan nisi kupila sapun koji miriše na ružu? I ti čajevi, svi ti mirisi, voće, kadulja, majčina dušica, metvica. Gomilanje šampona, regeneratora za kosu i ukosnica. Čemu? Saznala je Ida danas da ostaje bez kuće. Doslovno tako. Njezina je obitelj izgubila pravo vlasništva nad vlastitom kućom. Već sutra može doći novi vlasnik i izbaciti ih na ulicu. Ni sama ne zna zašto se to dogodilo. Odnos njezina oca i susjeda nije joj nikada bio jasan, ali sada, kada je pomislila da taj susjed, čovjek s velikim trbuhom i sivim vunenim džemperom, može svaki čas banuti i istjerati je, Idu je užasnua toliko da je poželjela nestati. Nju, majku, sestru i sve te šampone i sapune od lavande i ruža može već večeras netko istjerati. Da, bez doma, bezdomna. Kada je njezina sestra čula tu vijest, odmah se spustila iz potkrovlja gdje je provodila dane, nekad i mjesece. Ida je nakon dugo vremena osjetila kako je njezina blijeda sestra odjednom živnula, kao da se probudila. Svijest da će izgubiti to potkrovlje kamo je bježala od svijeta, kao da ju je naglo pokrenulo, ubrzalo njezine korake i potaklo uspavane osjećaje, koje je vješto skrivala od ljudi. I ona i majka i Mina vrištale su zajedno, kao što su zajedno nekoć pjevale božićne pjesme ili uspavanke. Nakon toga samo su se čvrsto zagrlile, kao utopljenici koji čekaju još jedan val, onaj posljednji koji će ih prekriti i ugušiti.

Mina je sjedila s majkom u dnevnoj sobi, pričale su o božićnom drvcu. Ida je otišla u kupaonicu, kadu je napunila vodom, stavila u nju kupku s mirisom limuna. Potom je ušla u kadu s namjerom da nikada iz te kade ni ne izađe. Sapunima će trljati svoje tijelo dok se koža posve ne istopi, dok ne postane prozirna: zamislila je neku svoju imaginarnu smrt. Željela je da konačno nestane Ida, djevojčica i starica, da nestane ta preplašena žena koju muškarci ostavljaju zbog manjka novca, koju prijatelji s velikim stanovima izbjegavaju. Što se dogodilo Ida? Možda je tako najbolje. Ostajemo bez kuće i konačno je jasno da smo na nuli. Velika kuća svima nam je bila alibi, utočište od putovanja i od svakodnevnih udaraca, mjesto koje smo doživjeli kao samorazumljivo, kao da će vječno biti ovdje i kao da će nas vječno čekati. No nije. Sve to sutra može nestati, mogu ostati sama na cesti dok pada kiša, mirisna od sapuna. Ti ormari prepuni knjiga, što će biti s njima? Hoće li ih susjed baciti u šumu ispod Sljemena? Mirisna kupka nije ju opuštala nimalo, kao da se tijelo počelo još jače grčiti. Te velike ruke i te depilirane noge i ti sapuni oko nje. Svi ti mirisi. Propast miriše zar ne? Ida, Ida, dođi, čula je majčin glas, čeka te pohani kruh! Pohani kruh, sjećanje na djetinjstvo. Odavno nije jela pohani kruh. Izašla je iz kade i potrčala u kuhinju, posve mokra. U kadi su ostali glatki sapuni od lavande i ruže, kao dragulji na dnu plavog jezera.

VRISAK

Početak veljače 1991. godine tata je izašao na balkon i počeo vrištati. Taj događaj pamtim kao početak rata. Ne sjećam se datuma, samo mjeseca, tata je gledao neku emisiju u kojoj su neki ljudi govorili oštro, a bile su i slike vojnika na nekoj smotri. On je nakon emisije najprije pošao u podrum, zatim brzo na tavan, pa zatim na kat, otvorio je balkonska vrata i izašao. Bilo je hladno, ali on je imao samo potkošulju i duge bijele gaće. Vrištao je, a njegov vrisak kao da je dao naslutiti neke strašne događaje koji će uslijediti, a za koje samo on zna. Kao da je, poput kosa kad upozorava na opasnost od mačaka, htio upozoriti ljude oko sebe... No u krivo vrijeme. Tada još nitko ili barem većina ljudi nije mislila o ratu. Njegov vrisak bio bi razumljiv kada padaju bombe, kad se oglasi opća opasnost, ali u praznoj zimskoj noći mogao je biti doživljen tek kao vrisak luđaka. Tata nije bio luđak. Bio je nervozan, pomalo grub, ali sasvim iracionalni postupci nisu bili obilježje njegova ponašanja. Ipak, tada, taj vrisak ga je prikazao, za druge, koji nisu razumjeli, baš kao ludog čovjeka. Susjedi nisu mogli znati da je mjesecima prije slutio rat, govorio o tome, i da se njegov vrisak nije pojavio niotkud. Bio je to, sad znam, vrisak nemoći. Vrisak koji je pokazao kako nema velikog tate, vrisak koji je meni naznačio da ne mogu utočište naći u njemu jer on sam pretvorio se u biće prepuno straha. I ja tada nisam mogla razumjeti njegovu beznadnost.

Željela sam da se smije, da me uzme u naručje kao nekada, ali sam znala da te ruke više ne nose sigurnost. Kad sam čula njegovo vrištanje, zaklopila sam uši i počela pjevati. A on, kada je prestao, samo je mirno ušao u kuću. Kao da se ništa nije dogodilo, kao da je već počeo rat. Susjed mu je rekao: “Vi ste znali da bu rat, sećam se, nisam vam vjerovao.” Tata je znao da se susjed sjetio njegova vriska i tek tada je vrištanje na balkonu dobilo neki smisao.

BOŽIĆ

Bilo je kasno ljeto prije dvadeset i više godina kada je umro moj djed, očev otac. Sjećam se da smo tada, zajedno s bliskim susjedima, krenuli na Baniju, odakle je rodom moj otac. Ponekad smo onamo odlazili ljeti. Pamtim veliku kuću iz 1868. godine, igre kraj potoka i u šljiviku. Sjećam se kako je djed govorio da zemlja i nije baš plodna, zato se više posvetio stočarstvu. U velikoj štali bilo je nekoliko krava i jedan crni konj kojeg su zvali Vranac. Rijetko smo odlazili onamo, ne znam zašto. Možda zato što i nismo imali gdje prespavati, jer je u novoj kući bilo premalo mjesta za brojnu obitelj. I moj djed je rijetko dolazio k nama. Pamtim ga kao mršava starca koji je najviše volio jesti juhu s nadrobljenim kruhom i uvijek je pričao o prošlosti, djetinjstvu i o životu općenito. U to kasno ljeto krenuli smo sahraniti djeda. Majčin djed je poginuo kad je ona imala samo godinu dana, a bake s očeve i majčine strane umrle su u razmaku od dvije godine. Djed Mićo, kojeg smo krenuli sahraniti, umro je dvije godine nakon smrti svoje žene, moje bake Petre. Ne sjećam se više samog putovanja, pamtim tek dolazak na malo groblje na uzbrdici i ondje mnoštvo ljudi. Bili su to seljaci iz sela u kojem je djed živio i očevi kolege iz firme. Trenutak koji i sada pamtim dolazak je popa. Pop je imao veliku bradu i meni je bilo čudno, jer nigdje nisam vidjela takve svećenike. Tada sam prvi put saznala da je moj djed, a i moj otac,

koji do vjere nije držao, pravoslavne vjere. Bilo mi je to neobično, jer mislila sam da popovi žive ondje negdje u drugoj zemlji, u zemlji u kojoj živi Ivan čijem se smiješnom ekavskom izgovoru smijem svake godine, kad se na plaži igramo loptom. Ubrzo je došao rat. O očevoj obitelji koja je živjela ondje tijekom rata nismo gotovo ništa čuli. Nakon Oluje obitelj se raspršila – neki su otišli u Vojvodinu, neki u Slavoniju, a jedan bratić s obitelji uspio je otići u Norvešku. Oca je sudbina njegove obitelji slomila, razbolio se i posve razočarao u život i ljude. Nedavno rođenje unuka razveselilo ga je i mogu reći da je sada, unatoč svemu, dobro. Ne bih na ovome mjestu govorila o ratu niti bih se uopće prepustila ispisivanju neke mračne priče. Naučila sam da treba biti odgovoran za vlastiti život i da se treba pomiriti sa sobom i svijetom. To ne znači odustati od kritike, to samo znači da bježim od svakog osjećaja gorčine i bijesa, koji razaraju biće onoga koji se toj crnoj žuči prepusti. Jučer je bio pravoslavni Božić. Taj dan okupi se obitelj zbog dva razloga: radi blagdana i radi obilježavanja smrti moje bake, majčine mame. Otac je jednom rekao da se kod “njih” za Božić ne jede purica, već odojak. Moj otac sebe ne smatra Srbinom ni Jugoslavenom. Možda zato što mu je žena, moja majka, Hrvatica. On kaže da je radije Hrvat pravoslavne vjere. Meni se to njegovo razmišljanje ne čini baš utemeljenim, ali ga razumijem. Nije se osjećao Srbinom niti ga zanimaju oni koji štite prava srpskog naroda. Uostalom, pripadnika tog naroda baš i nema previše pa se sve još više čini grotesknim.

Ujak, koji je neki dan bio u lovu kraj Petrinje, kaže da je Banija pusta i zapuštena, jezovita. S Banije je i draga prijateljica i suradnica, starija od mene dvadeset godina. Ona se čudi zato što nema pisaca iz tog kraja. Ima želju napisati knjigu o djetinjstvu i zaboravljenim običajima. Dan prije Božića na TV-u gledala sam prilog o proslavi Badnjaka na kojoj su bili predstavnici iz javnog i političkog života. Bivši premijer prvi je izrekao *Hristos se rodi*, od onda se obnavlja ritual. Ovoga puta ipak je došlo do promjene: prije su na domjenku bili pripadnici neke druge stranke, a sada odjednom nema nijednog pripadnika bivše vlasti... Eh, što je politika... Nekada sam mislila da su ljevičari dobri ljudi, a oni na desnici zli. Onda sam naučila da se teško može razlikovati desnica i ljevica i da takve podjele više nemaju smisla.

III.

POSPREMANJE

Čemu to subotnje pospremanje? Čemu? Svlačim posteljnu i odnosim je na svjež zrak. Do večeri posteljina će mirisati po hladnom vjetru, po benzinu, po pticama koje napuštaju grad. U spavaćoj sobi ostaje prazan velik krevet. Ormari su prepuni suviše odjeće i dotrajale lavande. Trebalo bi izbaciti svilene košulje i karirane sakoe i odnijeti ih u podrum za dar nekome. Ona pretjeruje. Mora biti da svakodnevno čišćenje znači nekakav bijeg, neki pokušaj uređenja vlastita života. Zašto uvijek kada pospremam, iznenadi potreba za zapisivanjem? Ne ostavljam krpu za prašinu, posao se mora dovršiti. Kupaonica je prepuna kremi i mlijeka za čišćenje lica. Kupuje li ih histerično iz nekog određenog razloga ili? Krema od kozjeg mlijeka, kupka od čokolade, sapun s mirisom vanilije. Slika maloga raja, da, slika raja. Želi mali mirisni raj oko sebe. Možda zato. Kuća kao mjesto ugone. Je li zaista? Ti zidovi, svježije okrečeni, ipak čuvaju neke davne zvukove plača, bijesa, psovki. Ne možeš ih tek tako odstraniti. I to cvijeće koje, unatoč neredovitom zalijevanju, ne odustaje, raste, postaje mesnato kao i tijelo žene u kasnim tridesetim godinama. Čime se hrani? Je li u njemu sva ta tjeskoba koja se vanjskom svijetu ne smije pokazati? Čitam ciklus pjesama o sobi koje je napisala prijateljica. Pjesma o djetinjastim sobama koje s godinama postaju ovisnije o prašini i pažnji. Sobe na čijim je vratima još trag selotejpa i

postera davnih pjevačkih idola. Ne, kuće možemo pospremati svaki dan iznova, ali ostaje, ostaje uvijek talog sjećanja. Zna li ona to? Zašto radi uzaludan posao? U proljeće balkoni su prepuni pelargonija i begonija, besmislenog cvijeća. Zimi, ograde su na balkonu kao kosturi kakvog mamuta. Možeš ih samo prebristati krpom, opet tom krpom. Krpa na ekranu koja briše sve mrlje: kava, vosak, voćni sok, baš sve. Može li krpa prebristati sjećanja koja se pojave iznenada? Usred dana može te u kući progutati sjećanje u obliku velikog čovjeka ili može te pojesti morski pas iz davne dječje more ili pak iza ormara može izaći zmija, jer, draga, nije dovoljno da je sve samo čisto i uredno. Zato, čemu to pospremanje i popodneвно glancanje? Ostavi kuću neka se uguši sama u sebi i ostavi prašinu nekoliko mjeseci da se taloži na ormarima. I paučinu ostavi. Neka se konačno kuća obnovi sama od sebe, neka sama skine mirise pregorjelog jela i prebriše tekstove koje smo izgovarali naglas. Tek tada pjevačka zvijezda neće reći: *Ja sam rođena pod najnesretnijom zvijezdom*. I melankolija svadbenog vjenčanja začas će nestati. Vidjet ćeš. *Delete, draga, delete*, samo od sebe...

POPODNE

Snijeg je praznina i brisanje. Rečenica svijeta se “potrošila”. Kako začarati? O tome mislim dok prolazim ulicom koja vodi do gradskog bazena. Tumačim pjesničku knjigu, preslagujem značenja u hodu. Kritiku ću napisati navečer. Tko kaže da i kritika nije iracionalan proces? Čekam da se odjednom pojavi ključna riječ: to je snijeg. I odnos autora i rečenice. Rečenice bježe autoru. Kuda ja bježim? Bježim od magle u vodu, u topli bazen u kojem izviru mali gejziri i masiraju tijela umornih menadžerica, tajnica, urednica. Ovo ću popodne misliti o lirskim subjektima koji nisu ni žene ni muškarci. Mislit ću o pjesnikinji koja je *suha oka*. O motivima Eve, Ikara i Mefista u domaćem pjesništvu. Pokušavam pobjeći od tumačenja. Neka glava bude bar nakratko prazna i bez misli, bez asocijacija. Otkako jasno vidim svoje tijelo odvojeno od glave, sasvim sam prihvatila prostor. I vrijeme svijeta koje me nekad potjeralo u sobe, da u njima živim kao Emily. U maglovitom danu treba otići po svježe voće, po vodeni mlaz, po novine koje ću odmah baciti u koš za smeće. Dijete u maglovitom danu bježi iz ambulante, pristaje biti bolesno, samo da ga ne diraju velikim iglama. Ima li ono izbor? Topao bazen i miris nekog voća, hmmm, avokada. Avokado u zagrebačkom danu. Zimski vrtovi u Novom Zagrebu. Ona mjesta, ničija zapravo, na kojima nostalgični ljudi sade zelje i cvjetaču i čekaju na klupi dok povrće ne

naraste. Zimi, ti su vrtovi sablasne klupe koje ne očekuju nikoga, čak ni one koji se toliko kunu da vole zemlju i da nikad nisu postali dio grada i njegova asfalta. U novinama Slavonac kaže: *Nisam Zagrepčanin, nekad su nas Vukovarce prezirali zbog govora i vrijeđali.* Sutra se obilježava stradanje Vukovara. Prošlo je dvadeset godina. Hej, dvadeset godina. Oduzmi odmah pet u kojima nije bilo ničeg ni teksta kao opravdanja. Tko sam ja? Jesam li lirski subjekt o kojem moram misliti? U bazenima žene porađaju djecu. Možda ću u bazenu zanjati, onako sama od sebe, prava pjesnička autoerotika. Ovo popodne nek' bude uznesenje i nek' bude sveto i toplo. Toplo kao voda iz gradskog bazena.

VRUĆINA

“Kada je vrućina, možeš samo gledati TV”, kaže prijatelj. Možeš samo sjesti u fotelju i vrtjeti programe. Film o djevojci *gothic* izgleda koju svi osuđuju.

Ili dokumentarni film o leptirima koji kao da su nestali s ovdašnjih livada. Ili glupavi razgovori o zdravlju s već otrcanim savjetima da treba piti vodu, ne izlaziti iz kuće. Kada je velika vrućina, postajemo zarobljenici domova koje bezuspješno pokušavamo rashladiti. Knjiga može stajati u ruci, ali misli vrludaju. Odlazemo knjigu za neko hladnije doba, nije nam sada misliti. Treba pustiti tijelo da leži opruženo i čekati da prođe ovo vrijeme kad samo zamišljamo akciju. Bilo kakav pokret postaje pretežak, kao da su se ruke odjednom pretvorile u željezne štapove. Vrućina tjera biljke da se skupljaju, da se odvoje od svijeta kao smežurane i usahle starice. Vrućine donose dane koji nalikuju ratnim danima. Ne izlaziti iz kuće, kao da će mina eksplodirati na cesti, kao da ćemo se rasprsnuti kao lubenica pod kotačima kola s Romima koja su zalutala u predgrađe. Možemo samo zamišljati akciju: kako ćemo ispeći kolač po novom receptu; kako ćemo posjetiti bolesnog prijatelja; kako ćemo otići na kratki izlet koji organizira neka agencija, npr. vidjeti polja lavande u Slavoniji. Ili možemo namakati noge u kupki od ružmarina. Ili možemo ispravljati onih nekoliko preostalih tipfelera u rukopisu koji će, čim prođu ove vrućine, biti otisnut kao knjiga. Pomno

čitanje odgađamo. Dani vrućine su dani odgode, kada možemo samo u neki notes bilježiti planove, kojih se, kao i obično, nećemo pridržavati. Kada su vrućine, nemamo volju ni jesti. Čak ni ohlađeno voće, ni slane srdele. Sve stoji, mogli bismo danima biti bez obroka. Popijemo nekoliko čaša vode i dovoljno nam je. Srećom, kada su vrućine, možemo se sjećati, pustiti slike da neometano klize. Slike iz Muzeja neandertalaca iz Krapine, na primjer. Film o postanku svemira ili slike s nekog dalekog putovanja. Uzalud je sjećati se, jer pritišće ovo *sada*, kao užarena lavina iz koje ništa neće nastati. Čak ni obična stijena. Vrućina je smrt, jednaka je zaleđenosti, nemušto vrijeme u kojem ne trebamo svijetu, u kojem smo suvišni. Zgrade su dovoljne same sebi, da se bore za čvrstoću svojih oblika. Vrućine su kao asfalt koji se rastapa i umjesto ceste otvara put prema unutrašnjosti zemlje. Treba se samo prepustiti, i zaroniti.

NESANICA

Probuditi se usred noći, kad je do rane zore ostalo još dva ili čak tri sata, nije nimalo ugodno. Što raditi? Ne treba paliti kompjutor i čitati knjige. Treba se samo opustiti, možda šetati po mračnim sobama ili pak ležati i gledati u neku zamišljenu točku, sve dok opet, iznenada, ne dođe san. Možda nije loše pospremiti oprane majice u ormare ili razmjestiti neke predmete, tek da prođe vrijeme. Možemo zamišljati kako je bilo probuditi se usred noći poznatom glumcu i zateći na svom krevetu čovjeka koji sjedi i jede sladoled. Ili kako se osjećao bračni par koji je sat vremena pokušavao iz spavaće sobe istjerati velikog noćnog leptira, koji ih je svojim bučnim lepetom krila probudio. U svakom slučaju, ne treba uzeti neku tabletu za spavanje, to je tek običan bijeg iz crne rupe u kojoj je dobro biti neko vrijeme. Umjesto brzog sna koji nude pilule bolje je zaviriti kroz prozor u dvorište i osluškovati igru mačaka i čekati prvog noćnog prolaznika. Može se i razmišljati, ako ste vozač početnik, o vožnji u petoj brzini, a može se, ako ste kuhar početnik, misliti i o ručku koji ćete sutra pripremiti, s mesom ili bez mesa. Nesanica, podsjeća li naziv na djevojku iz bajke koja noći provodi u ukletom dvorcu ili pak na neku boljeticu koja bolesnika lišava sna, sve dok ne umre? Najbolje je o tome i ne misliti. San će, premda je na početku teško u to povjerovati, ipak doći.

UZICA

Obgrlila sam dlanovima vrat i sasvim jasno osjetila kako je nestala još jedna uzica. Netko ju je skinuo, možda jutros, a nisam ni osjetila. Možda kakav zračni duh, možda neki anđeo koji me čuva od nerazumnosti. Nije važno, uzica je nestala, mogla sam jače udahnuti. No nisam se htjela zavaravati. Na vratu, točnije oko vrata, pleše još mnoštvo malih uzica... Ova koja je danas nestala, bila je uzica strasti, koja me stezala mjesecima. Možda ju je On stavio kada sam spavala, a možda sam je sama stvorila proljetos, dok mi se tijelo grčilo u iznenadnoj žudnji. Uzica je to satkana od snatrenja, onih bolećivih, pa ste kao posuda koja se ujutro puni vodom, a noću ostaje posve prazna, pa opet ponovo, unedogled. Može li nas netko držati na uzici? Može, ako se prepustimo biću kojeg smo sami stvorili i onda imenovali. Ono nas posjećuje, leži na nama dok pokušavamo zaspati, mazi nas nekom rukom koju, premda ne vidimo, osjećamo kako nas miluje. Iduće jutro, gušimo se, jer strast koju smo osjetili, bila je lažna, vodili smo ljubav sami sa sobom, s utvarom, i vezali se uzicom za nju, za lažnog ljubavnika. No moram biti sretna, barem jedne uzice nema... Od onih velikih uzica tu je ona koja nerazumno veže za zemlju. Jeste li ikada osjetili nevidljivu paučinu dok ste prolazili gradom? Je li vam se ikad činilo da lebdite iznad zemlje i govorite sebi *grounding grounding*, ali uzalud, jer tlo vas ne prihvaća i vi niste dio ovog grada...

Ipak, neka uzica veže vas uz to mjesto, i ostajete, do kraja života ostajete. Jedna uzica veže nas uz jezik, onim kojim govorimo, pa se gušimo u već pohabanim gramatikama, u sintaksama koje su od istog kalupa napravljene i u metaforama kojima ne možemo iskazati ništa, ponajmanje žudnju. Kako bi bilo osloboditi se te uzice i pisati bez uzročno-posljedičnih lanaca?

No vratimo se netom nestaloj uzici. Hoće li mi nedostajati On koji me vezao? Možda. Prazna posuda iz koje su izlili mlijeko, citiram samu sebe. Je li moguće od praznine ishlapjeti? Treba preživjeti samo nju, neka se korito suši neko vrijeme, ne smijem ga ničim puniti, neka zaraste kora... Treba samo ležati i čekati da se spusti samo kap i onda će biti barem malo lakše. Vidjet ćeš, kažem sebi, bez te uzice bit će lakše. Izdrži, neka se tijelo grči, neka juha jedva prolazi grlom.

ODSUTNOST

Tek što je ustao, Karlo se naglo spustio na krevet. Samo je legao i čekao napad. Kad je, nakon nekoliko minuta, napad završio, ponovno se digao. Potkošulja mu je bila mokra, a s čela su padale male kapljice znoja. Skinuo je potkošulju i posve golog torza krenuo prema balkonu. Ondje je, na stolu, čekala kutija cigareta i pepeljara, još od jučer, puna opušaka. Karlo je ispraznio pepeljaru, zapalio cigaretu i sjeo na platneni stolac. Jednim okom promatrao je krov susjedne zgrade, a drugim je pogledavao sobu. Pomislio je da je možda na krevetu ostao njezin trag. Možda njena ukosnica ili plava kosa. No na krevetu na kojem su bile zgužvana plahta i prekrivač preko nje, nije bilo ničeg. Kao da se ništa nije dogodilo. Na zidu sobe visi tek mala preparirana sipa i Karlu se na tren učini da su se njeni krakovi pomakli.

Znao je da danas više neće biti napada, mogao je krenuti na posao. On i ona, njegova Mary Poppins svako jutro, uvijek u isto vrijeme, misle jedno na drugo. Misle tako snažno da Karlo svaki put osjeti kako se tijelo te žene, koja živi u Švedskoj, nalazi na njemu ili pod njim. I tako već dva mjeseca. Na početku, jedva je uspijevaao ne misliti na nju. Čitave dane bio je odsutan. U trenutku kad bi joj poslao *mail*, ona je odgovorila odmah, za minutu ili dvije. Onda, kad su posebno snažno mislili jedno na drugo, događalo se ono što je on nazvao *napad*. Taj napad bio je kao energetska kugla, koja se iznenada spustila na njega i tresla ga svom jačinom. Kao da su ga obuhvatili užareni

krakovi velike sipe, on je jedva izdržao tu bujicu topline, činilo mu se da je usred vulkanske lave. Ona, njegova plavokosa sipa Mary, bila je kraj njega, mogao ju je na tren sasvim jasno vidjeti. Nekad se previjao po krevetu, hrvao s bespomoćnim pokrivačem i na kraju, posve oznojen, kao da se vratio iz boksačkog ringa, legao je na krevet, opružen, kao isušena morska zvijezda. Nekad je satima ležao ispružen, dok se trbuh nadimao od neobuzdane čežnje, a ruke širile, same od sebe, kao da žele pronaći neko sidro, nešto čvrsto za što bi se uhvatile.

Kad je upoznao Mary, mislio je da će to biti igra od mjesec dana. Imao je bezbroj takvih ljubavi koje su se stisnule u tom malom vremenskom odsječku. Žene koje je zavodio bile su romantične, voljele su romane Jane Austin, maštale su o spajanju duša, o cjelovitosti jastva. Avantura bi započela upravo pisanjem, pisali bi, on i te njegove jednomjesečne drage, jedno drugome zanosne *mailove* u kojima se ponekad znala naći i pjesma ili odlomak iz romana. Nakon toga, nakon što su jedno drugo posve zaveli bujnom rječitošću, konačno bi se našli i tad provode burno popodne. Susret obično završava vožnjom taksijem po gradu. I tad, baš nakon tog tjelesnog užitka, on je privodio plovidbu kraju. Neke njegove drage su, nakon brutalnih prekida, mjesecima histerično slale prijeteća pisma, neke su plakale, ali sve se nakon mjesec ili dva smirilo. No ovo s Mary bilo je drugačije. Mlada Šveđanka, koju je upoznao u Grčkoj, na ljetovanju, bila je snažnija od drugih. Umjesto ispraznih i potrošenih izjava ljubavi koje je često dobivao, Mary je ispisivala prave male eseje, koji i nisu imali nikakve veze s njim. I stalno je odgađala susret.

Namamila bi ga, pa ga onda odbacila od sebe. I on joj se ipak vraćao. Nazvao ju je Mary Poppins. Mary dolazi svako jutro i otkad je poznaje, ne razmišlja ni o jednoj drugoj ženi. Ne razmišlja ni o čemu. Činilo mu se da mu misli plutaju u nekom toplom moru, kao neke dokone ribe. I stalno je odsutan – zaboravlja ugaziti cigaretu, isključiti pećnicu, zaboravlja čak i jesti. Onda kad je Mary prvi put odgodila njihov susret, Karlo čitav dan nije mogao ni gutati, vrat mu se posve stisnuo i jedva je popio par gutljaja vode. Mary je pisala zanosno o svemu: o ratu, o pravu glasa žena u Turskoj, o tome kako ga je sanjala. Pomislio je da Mary nije samo žena, ona je opaka zavodnica, onakva kakva se može naći u nekom antičkom mitu. Mislio je čak prekinuti nekoliko puta. Jednom je odlučio napisati da je sve to besmisleno. I kad je već poslao pismo, pomislio je da bi ga ona mogla doslovno shvatiti. Odmah je mahnito krenuo pisati novi *mail*, kako bi taj novi *mail* u kojem odustaje od prethodne odluke, stigao prvi i poništio *mail* u kojem se oprašta od nje. I tako nekoliko puta. Na kraju, odlučio se posve prepustiti.

Čekat će napade, čekat će je svako jutro i znao je da će njeni dolasci jednom prestati.

Znao je da Mary neće vidjeti. Ona neće doći, posve je siguran u to, posjećivat će ga neko vrijeme, a onda će se povući. Znao je da je pred njim naporno ljeto. Bit će dana kada neće ni okusiti hranu, bit će buđenja u noći, možda i pokoja groznica, napad panike i na kraju tuga. A onda će njegova Mary, ta njegova mala i užasna sipa, slutio je, dolaskom jeseni otploviti u neka druga mora. Možda u istočnoj Aziji.

GROŽĐE

Dijete staro godinu i pol dana pokušava izgovoriti riječ grožđe. No čini to neuspješno. Umjesto grožđe ono uporno govori đorđe, đorđe. Odrasli se smiju, jer dijete je slučajnom igrom riječi, umjesto imena voća, uspjelo izgovoriti muško ime. Kasno je ljeto, obitelj sjedi na terasi. Pije se kava i uživa se u mirisu prezrelog grožđa. “Trebalo bi uskoro obrati ga, dok nisu počele padati kiše”, kaže žena. “Da, mogli bi u subotu popodne, dobro da si podsjetila”, kaže njezin suprug. “Ove godine, čini mi se, bolje je rodilo nego lani”, kaže ženina majka. Svake godine početkom rujna bere se grožđe na lozi dugačkoj pedesetak metara. Nije to neko osobito kvalitetno grožđe za spravljanje vina, ali ipak, oni ga uvijek pripreme kako bi ga mogli ponosno ispijati uz ručak, jer ipak je “*iz njihova vrta*”. Dijete u ruci drži grozd i otkida bobice. Slučajno stisne jednu, a crveni sok odmah počne kliziti niz njegovu ručicu. Jedna osa začas se, omamljena mirisom soka, pojavila i počela letjeti nad stolom. “Otjeraj je”, rekla je žena, majka djeteta svome mužu. On rukom mahne nekoliko puta i osa nestane. Ženina majka, djetetova baka, uzima ubrus i briše djetetovu ručicu. “Đorđe”, kaže tiho dijete još jednom i otac djeteta se osmjehne. “Grožđe se ne smije miješati s mlijekom”, kaže baka i opomene svoju kćerku koja je htjela zagristi nekoliko bobica. “Kavu s mlijekom nije baš mudro piti i pritom jesti grožđe”, nastavi upozoravati ženina majka. “Eh,

mama, kad ćeš me prestati doživljavati kao dijete”, kaže pomirljivo žena. “Nikad”, odgovori joj majka. Upravo tada zazvoni telefon. Ženin muž odlazi do telefona, no kad je ugledao broj, odmah je uzdahnuo. Opet zove ona. Ona je bila njihova pomalo luda rođakinja koja živi u umirovljeničkom domu. Uvijek su se pitali zašto je njezini najbliži nisu smjestili na neko drugo mjesto, jer nema ni pedeset godina. Bolesna je, ima poremećaje, ljeti ne prestaje zivkati. Ženin muž kaže da se neće javiti. Srećom, pozivi se nisu ponovili. Polako se spuštao sumrak, grožđe je još jače mirisalo, a dijete se od silne muke oko izgovora riječi toliko umorilo da je zaspalo na bakinim rukama. Majka ga odnosi u sobu i vraća se na terasu. Kava je popijena, a obitelj se već polako priprema za večeru. U hladnjaku čeka pečeno meso, ostaci od ručka i svježa salata od rajčice. U hladnjaku je i grožđe koje je već trulo i treba ga baciti u otpad, zaključila žena.

PROGLEDATI

Možda zaista postoje bića koja nam, dok spavamo, skidaju mreću s očiju, ali ne mreću običnu, već mreću koja se godinama taložila i zbog koje sve to vrijeme nismo vidjeli ni ljude, ni stvari, ni prirodu. Takvo biće dođe možda samo jednom u životu usnulom čovjeku, onda kad je vrijeme, onda kad je čovjek spreman “progledati” i ne prepasti se svijeta. Zamislimo kako izgleda jutro takvom čovjeku bez mreće. Ustane, protrlja oči i odjednom učini mu se da su obrisi predmeta vidljiviji, da jasnije vidi. Za doručkom, dok lijeno maže maslac na kruh, učini mu se da razumije nečije postupke. Točnije, učini mu se da jasnije razumije uzrok i posljedicu nekog sad već zaboravljenog čina, i to ga viđenje učini smirenijim. Kasnije, dok vozi automobil, na putu prema radnom mjestu, u retrovizoru ugleda siluete nepoznatog bića i odjednom, a da i ne zna razlog, osjeti sigurnost za volanom i mir. Odjednom, nikud mu se ne žuri. *Tko si?* pita biće, a zapravo pita sebe. U danu kad je “progledao”, čovjek se susreo s ljudima iz prošlosti i s ljudima iz drugog svijeta. Kretao se svijetom živih i svijetom mrtvih i zapravo nije vidio razliku, ali je, polako, nalazio svoje mjesto. “Progledati”, lagano spustiti se na Zemlju, biti donesen iz svijeta sjena u svijet koji čini ledina, cvijeće i trava? Progledati znači oprostiti i sebi i dopustiti da duša otpusti gorčine i da iz nje, kao bijeli leptiri, izlete strahovi i odu u nepovrat. Progledati znači ponovo se roditi, ovaj put iz samoga sebe, odbaciti zmijsku košuljicu samodovoljnosti i naći se gol pred ispražnjenim svijetom, koji unatoč tome ima svoj smisao. *A koji je tvoj smisao?* zapita čovjek sebe sama. Čovjek zna da je smisao tek biti, hodati, sanjati, ali bez mreće i bez utjehe. Biti radostan, vidjeti svijet u nekom novom obliku, bez povećanja.

SUSRET

U torbi su *griotte*, mala slika s motivom broda, knjižica Pessoainih misli i čaj za mršavljenje od ljekovitih trava. *Griotte* vraćam kući, jer prijateljica se razboljela i nismo se uspjele vidjeti, a Pessoaine misli čitat ću ovaj vikend. Ovo sam proljetno popodne doživjela i neobičan susret. U knjižnici sam s prijateljicom birala knjige, pomagala sam joj pronaći neka kvalitetna novija izdanja. No ona osobito ne voli suvremenu literaturu, posebno ne onu, kako je naziva, hibridnu književnost u kojoj je vještina važnija od metafizike i istine, pa smo se duže zadržale. Napokon pitala sam informatoricu za knjigu Alice Munro. Knjižničarka je s nekim poletom odmah otrčala u skladište, jer “možda je ipak ostao koji neposuđeni primjerak”. Vratila se nakon nekoliko minuta, pomalo žalosna jer knjige nije bilo. Utješila sam je da smo već izabrale knjige Herte Müller te još neke naslove s početka dvadesetog stoljeća. Tada je neka druga žena u knjižnici informatoricu oslovila imenom, i ja sam odmah znala da je to poznata pjesnikinja. Ma čak sam i u pokretu kojim se ona kretala prema skladištu knjiga, pokretu u kojem se osjećao taj polet, neka vjera u knjigu, ako to nije pretenciozno reći, naslutila da je riječ o osobi koja piše. I ona je mene prepoznala, pa smo onda nastavile pričati o kraju iz kojeg je moja mama i poznata pjesnikinja. Onda smo prijateljica i ja izašle iz knjižnice i sjele na kavu da ondje pričamo

o kavi od lješnjaka, o književnim druženjima, o istini i nepravdi. Grad se mijenja ili se mijenja moja perspektiva: nema više brzog hoda, već hodanje s glavom koja je podignuta uvis. Razloge ne znam. No ipak, sada bolje razumijem o čemu priča prijateljica: o istini i laži u književnosti, o poštenju. Pravu literaturu mogu čitati svi, bez obzira na obrazovanje, jer njezin jezik nije zakučast. Ne volim Joyceove romane, volim Szymborsku, genijalnu i jednostavnu. “Hoćete li žuju?” pita konobar prijateljicu. Ona pije kavu i žuju i spominje sireve i mnoštvo knjiga koje su joj stigle iz susjedne države. Kad smo se rastajale, ponovo smo susrele poznatu pjesnikinju. Ona je hodala brzo, ali nam se osmjehnula u prolazu. U tramvaju, na putu do drugog susreta, nalazim Pessoainu misao: “Umjetnost je komunikacija s drugima o našoj unutrašnjoj osobnosti bez koje nema komunikacije ni potrebe da se stvara.”

DIJETE

Tko zna zašto dijete voli baš praščiće i patkicu? U rano jutro dijete je spremno uzeti slikovnicu i istući vuka. Djetetu bih rekla: “Nije stvarnost crno-bijela, nije vuk zlo i ne moraš ga tući svaki put nakon što si pojeo voćnu kašicu.” Nakon što je poljubilo praščiće i istuklo zločestog vuka dijete uzima plastelin i oblikuje malu lopticu. Nakon toga podiže se na prstiće i pleše svoj jutarnji ples – okreće se dok ne padne. Nakon toga odlazi do vrećice s legokockama. Razbacuje ih po podu i ubrzo ostavlja. Uzima zatim plastičnu patkicu i pokazuje rukom prema malom bazenu na balkonu, u kojem se ljeti kupa. Zima je i dijete ne odlazi u park. Čeznutljivo pogledava automobile kroz prozorsko staklo i maše bakinom papučom povremeno dozivajući mamu. Dijete voli piti vodu, jogurte, jesti juhu punu povrća. Dijete će biti zdravo, svi kažu. Ali ipak htjela bih uvjeriti dijete da ne tuče vuka. Vuk je već gotovo izbljedio od udaraca. U pjesmi pjesnika s njujorškom adresom ocu je na fotografiji glava umrljana crvenilom. Otac je nasilnik i nema glavu. Ipak, dječak iz pjesme boji se da će oponašati život oca, pa nakon dugo vremena briše crvenilo i traga za očevim crtama lica. “Praščići su slatki i bucmasti i pjevaju umilne pjesme, ali moraš li ih samo zato voljeti?” pitala bih dijete. Nekad mi se učini da bi me razumjelo. Možda su i djetetu već zamorni ti udarci u isto mjesto, ta predvidljivost. Sutra ću mu, kad pojede svoju voćnu kašicu, ispričati neku sasvim drugu priču.

KRUŠKA

Ovo nije priča o kruški. Ovo je priča o onoj koja je pala s kruške. Što to znači pasti s kruške? U subotnje jutro ona pripravlja čaj od mirisnih i ljekovitih trava, ali zna da je i to uzaludno. Svega se sjetila prekasno, sve je shvatila prekasno, u jednom danu, kao da joj je netko skinuo mreću s očiju. Vidjela je svijet onakav kakav jest i ljude kakvi jesu. Kratka iluminacija. Prestala je na tren s plesom i uozbiljila se. Vidjela je oko sebe suviše ljude. One koji se dodvoravaju i one koji joj ne žele dobro. Vidjela je i drage ljude, negdje po strani. Vidjela je i svraku na grani i shvatila da nije bolja od te ptice: baš ništa. Gdje si ti živjela, mala kruško s grane? Jorgovani cvjetaju u vrtu i to je kratka utjeha. I torta koju treba navečer pripremiti, prvi put. Mala kruško, popij sada čaj i nakratko zašuti, oslobodi svijet svojih nezrelih misli. I nemoj nasmijavati ljude. Radije budi na zemlji, rahloj i mekoj, i vidjet ćeš, nešto će se već otvoriti, možda će i plod dobiti drugačiju boju. Srećom, gradovi na sjeveru imaju tamniju boju i teško ih je na brzinu upoznati. A oko tebe, pogledaj, ima puno krušaka, koje žive tvojim životom...

IV.

GRAD

listopad 2008. (nakon ubojstva Ivane Hodak)

U subotnje popodne krenula sam u besciljno tumaranje rodnim gradom. U to je vrijeme grad poluprazan, ulice nisu preplavljene automobilima. Htjela sam konačno opušteno hodati, lutati nekim nepoznatim dijelovima grada, poput *flaneura*. Takvo besciljno kretanje može biti uzbudljivo ako se zamisli kao lutanje po šumi u kojoj, kako je to u svom *Berlinskom djetinjstvu* pisao Walter Benjamin, imena ulica onome tko luta moraju govoriti poput lomljave suhih grana. Benjamim je bio u pravu kad je tvrdio kako ulica vodi *flaneura* u neko nestalo vrijeme, u vrijeme djetinjstva. Stoga se šetnja gradom pretvara u neku vrstu traganja za davnim vremenima. Prisjećam se kako sam kao dijete, redovito, svaki tjedan, odlazila s roditeljima u šetnju gradom i kako je prodavaonica s velikim bijelim zecom bila orijentir. Sjećam se i nedjeljnih odlazaka u bolnicu, baki, penjanja po stepenicama, odlazaka u luna park. Tada mi se grad činio ogromnim. Sada pak vremena za duge šetnje gotovo da više i nema, većina se građana kreće samo onim dijelom Zagreba koji obuhvaća kilometar od Jelačić placu do Ulice Republike Austrije. Mnogi nikad nisu bili u nekim novouređenim dijelovima grada, poput Jaruna, to sam saznala ispitujući poznanike. Mnogi se nikad ne bi ni usudili proći zloglasnim kvartovima kao što su Dubrava ili pak Peščenica, jer to su postala mitska mjesta burne periferije. Krajem osamdesetih grad Zagreb, tvrdim to bez imalo sladunjave potrebe za prizivanjem “bolje prošlosti”, bio je mjesto u kojem je cvjetala

takozvana urbana kultura. Početkom devedesetih u njega dolaze brojni novi stanovnici, ubrzo dolazi i rat i sve se promijenilo. Tijekom rata gradom se hodalo užurbano, jer začas može odjeknuti neka uzbuna ili čak eksplozija. Ako nas uzbuna zatekne u nekom nepoznatom kvartu, moramo tražiti sklonište. To je najčešće neki vlažni podrum. Nakon dvadesetak minuta izlazimo pa opet trčimo. Taj strah ostaje još neko vrijeme. I danas je ostao relikv tog vremena: hodam vojnički, čvrsto, nekad me prijatelji zezaju da izdaleka prepoznaju moje marširanje. Hodam brzo, kao da se probijam kroz neku gradsku paučinu, kao da je, klizeći prostorom, skidam sa sebe. Rijetko zastajem, rijetko gledam prema vrhovima zgrada, tek ponekad stanem kako bih pogledala u fasade i pročelja. Priznajem, tek mi je čitanje fantastičnih bestijarija pomoglo da uočim kamena bića koja dotad nisam ni primjećivala. Sada, centar grada, premda dotjeran, djeluje kao lijepo oslikani zid iza kojeg nema ništa. Mjesecima se na Cvjetnom trgu skupljaju ljudi kako bi prosvjedovali protiv građenja novog kompleksa. Riječ je o prosvjedima koje organizira udruga *Pravo na grad*. Cvjetni trg već je doživio devastaciju – na njemu više nema drveća, već samo beton, poneka klupa i cvjećare. Uskoro, mogao bi postati gradilište i mjesto na kojem će, posve neprikladno, osvanuti velik neboder i garaže. Radovi su tek počeli, pomalo zastaju, teško se može očekivati da će građani uspjeti. Prisjećam se kako su propali pokušaji da na mjestu bivše tvornice *Badel* nastane centar za urbanu kulturu. Taj je ruševni prostor u središtu grada tek na nekoliko dana postao mjesto održavanja raznih izložbi, performansa, ali je ubrzo prenamijenjen za neki profitabilniji projekt. No mladi umjetnici ne

odustaju, već sve češće pronalaze napuštena kina, razne zgrade i skvotiraju ili pak kreću u borbu da dobiju dozvole kako bi na tom mjestu udomili neki umjetnički projekt. Posebno je zanimljiv *Urban festival* koji svake godine iznova propituje prostornu politiku u gradu Zagrebu. Tih desetak dana umjetnici iz raznih dijelova svijeta dolaze u naš grad i ulaze u javne prostore nastanjujući ih vlastitim projektima. Na taj način pozivaju i ljude da izađu na ulice, da osvajaju gradske prostore svojim djelovanjem i tako ih politiziraju. Tako javni prostor konačno dobiva svoju svrhu, postaje mjesto susreta, neka agora na kojoj će ljudi moći i razmjenjivati svoja mišljenja umjesto da ostaju vezani tek uz privatnost, uza svoje sobe i bez imalo želje da promišljaju društvene procese i da počnu djelovati na njih. Prisjećam se zanimljivog projekta Jake Primorac *Tramvaj galerija*. Naime ta je mlada umjetnica uočila kako su tramvaji kojima se svakodnevno vozimo označeni raznim reklamama koje nas nagovaraju na potrošnju. Ona je dekonstruirala tramvaj kao reklamni pano i odjednom, prolaznici su mogli promatrati na njima fotografije s autoričinih putovanja. Umjesto reklama za mobitel mogli su gledati fotografije nepoznatih egzotičnih prostora i uživati. Na tom festivalu bio je zanimljiv i projekt preimenovanja ulica. Nazivi ulica često ovise o pozicijama moći s kojih se donose akti o tome kako će se zvati neka ulica. Jedna njemačka skupina, kojoj se ne mogu sjetiti imena, 2006. je godine potakla razne nevladine organizacije da se upuste u promjene imena ulica i trgova. Tako su prolaznike potakli da zastanu; da promisle o toj intervenciji; da možda razmisle i o nekom vlastitom pokušaju da mijenjaju nešto što im se čini nemogućim. Unutar *Urban festivala* održavao se i

projekt *Ženski vodič kroz Zagreb*. Igor Marković i Barbara Blasin pokrenuli su istraživanje o ženama iz povijesti Zagreba. Želja je bila da se obilježe razna mjesta u gradu koja bi čuvala sjećanje na prve zagrebačke avijaticarke, balerine, misice. Kao dio projekta zamišljena je i peticija kojom bi se prikupljali potpisi i potom se predali gradskim vlastima. Kolegica i ja bile smo smještene na štandu kraj Trešnjevačkog placu, gdje je nekad bila *Ženska grupa Trešnjevka*. Ondje smo nagovarale slučajne prolaznike da potpišu peticiju, a kao mali dar dijelile smo fotografije na kojima su bile spomenute žene. Uglavnom, bilo je to vrlo pozitivno iskustvo, no, svakako, bilo je i neobičnih reakcija – neki, uglavnom stariji ljudi, pitali su jesmo li mi komunisti i slično. Skupljeno je dosta potpisa na raznim lokacijama u gradu, ali nažalost bilo je to uzaludno jer na kraju smo saznali da je peticija bila tek performativni čin i da se nikad neće krenuti u borbu za ostvarenje ciljeva tog inače sjajnog projekta. Točnije, od označavanja gradskih prostora vjerojatno neće biti ništa. No namjera projekta i nije bila uključivanje zaboravljenih heroina u historiografsku matricu. Uostalom, većina tih žena nije utjecala na povijesne procese. Time se zapravo trebala afirmirati vidljivost tih posve nevidljivih žena, koje su se izdvojile po tome što su bile prve u nekom zanimanju. One neće biti uključene u veliku povijest, ali to nije ni važno. Ovo je zapisala Ivana Mance: “Umjesto na uključivanju zaboravljenih života u postojeću sliku lokalne povijesti, vodič inzistira na asimetričnom položaju svojih junakinja: u povijest Zagreba one ulaze kao već unaprijed isključene: njihova povijest jest povijest represije...” (iz knjižice *Urban festivala*, 2006.)

Sjećam se i jedne radionice s tog festivala u kojoj se primijenila tehnika *derive*, tj. alternativni oblik kretanja gradom. Umjesto da se krećemo od točke A do točke B, kao sudionici performansa pratimo tragove nastale na temelju algoritma ili pak drugačije mape, npr. one krojačke... Tako se, šetnjom kroz grad, mogu razmještati centar i periferija, mogu se otkrivati drugačiji smjerovi iz kojih nastaju neki novi pogledi na grad. O planu grada govore dvije pjesme. Danijel Dragojević autor je pjesme *Plan grad* na koju referira, nažalost, prerano preminuli pjesnik i kritičar Hrvoje Pejaković. Dragojević govori o pomalo izgubljenom subjektu koji se kreće ulicama, tragajući za središtem kojeg je simbol fontana. Na tom putu, kao u nekoj bajci, nailazi na niz prepreka, odgovaranja od kretanja u obliku reklama koje nagovaraju na kupnju. Pjesnik kao da hrabri svog “junaka” da ne posustane, da se zapravo prepusti gradu, da bude vođen. Zato na kraju ulice iščezavaju, kao i svi oblici potrošačkog društva: “Trune bogatstvo, slava i njihovi znaci.” Hrvoje Pejaković pjesmu *Plan grada* započinje sažimanjem Dragojevićeve: “Plan grada (čitali smo) nejasan je, a do fontane u nedvojbenom centru stiže samo onaj koji ne mijenja u sitno svoj novac...” No u nastavku Pejaković zapravo iskazuje sumnju u postojanje ne samo središta grada već i samog grada: “Ne postoji centar, ne postoji fontana. Nema čak ni *Grada*. Nema čak ni *Grada*.”

U pripovijetci Mihajla Spasojevića *Grad koji nikada ne spava* grad je prepun “besnih ljudi” koji besciljno tumaraju gradom i to u bilo koje doba dana i noći. No pisac smatra kako oni nisu ništa manje izgubljeni od onih koji uvijek savršeno znaju kuda idu, u pretvaranju da znaju kuda idu i da njihovi putovi nekuda vode...

Jednom me jedna od organizatorica *Urban festivala* povela u šetnju gradom. Vesna me vodila nekim nepoznatim dijelovima grada, tad sam osvještavala kretanje, bez imalo žurbe, i uvjerala se koliko je neiskorištenih prostora u samom središtu. Kapital samo čeka da te dijelove proguta i da nas posve pretvori u potrošače. Neki ljudi koje poznajem odlaze u grad samo radi kupnje, zadržavaju se čitavu subotu ili nedjelju u nekom trgovačkom centru u kojem zapravo imaju sve usluge: igraonice za nestrpljivu djecu, restorane i tisuće trgovina koje mame. Već je uočen društveni fenomen: skupine tinejdžera, koji se okupljaju na takvim mjestima, ne kupuju ništa, ali s nekim perecom ili bocom jeftinog pića sjede i hodaju besciljno, penju se po pokretnim stepenicama i spuštaju, čekajući neki kasni film u obližnjem kinu. Posve pasivni i ne žele zaviriti u neke manje blještave dijelove grada i ne žele protestirati na nekom trgu.

Grad kao mjesto protesta ima svoju prošlost: iz nedavne prošlosti treba istaknuti proteste na Trgu bana Jelačića za dobivanje koncesije Radija 101, zatim niz demonstracija građana na *Trgu hrvatskih velikana* za vraćanje imena *Trg žrtava fašizma*. No bilo je i sindikalnih prosvjeda, veliki protest protiv rata u Iraku. Nedavno su protestirali novinari zbog premlaćivanja novinara i državnih službenika. Kada su se na Kamenitim vratima pojavili političari, novinari su zviždali. Beskrupulozni su naši političari u potrebi da ovladaju baš svakim protestom, da ga prisvoje. Uostalom, zabranjeno je protestirati na Markovu trgu pokraj Banskih dvora. Prisjetila sam se i performansa grupe *BAD company*, koji je izveden 2006. godine na

Cvjetnom trgu. Dvije izvođačice čitale su izabrane citate iz raznih teorijskih tekstova. Htjele su propitati do koje mjere čin protesta može mobilizirati javni prostor. Tada je reagirala jedna postarija gospođa koja je protestirala protiv takve izvedbe jer je smatrala kako te citate, izdvojene iz konteksta, nitko ne razumije, pa je počela recitirati pjesmu Petra Preradovića *Putnik*. Takav art-protest nema svrhu potencirati demonstracije, već je ipak riječ o izvedbi performansa. Danas je Cvjetni trg ionako komercijaliziran, prepun kafića, njime se više ne može opušteno flanerovski šetati. Vrijeme flanera je prošlo, ljudi danas ne šeću, već trče kao *homo timensi*, bića straha koja više ne mogu uživati u šetnji gradom. Samo jure od točke a do točke b. Sad, kad su učestala ubojstva u gradu, čini se da je to i jedini grad u kojem je moguća takva količina zločina. Grad se, prema tipologizaciji Carla E. Schorskea, pretvara u grad kao porok. To nije ništa novo – takva koncepcija grada kao legla nemorala postoji odavna. Građani Zagreba sve više govore o svom gradu ne kroz vrline, već upravo kroz tu prizmu. I ne mogu ih zavarati preuređenja pročelja u samom središtu grada. Grad postaje mjesto osame, vezano uz unutrašnji strah, kao metafora za mentalnu bol.

KULTURA

Kultura dolazi od riječi *colere*, a ta riječ na latinskom, između ostalog, znači i uzgajati. Podsjećam se na to značenje dok blagim sapunom od lavande prelazim po tijelu. Pomislim kako je tijelo ionako čisto: nisam *ni orala ni kopala*. Nisam se umorila od uzgajanja npr. biljaka niti sam bila u vrtu. Tijelo je previše čisto, ono je aseptično i dosadno. Tijelo je *u kulturi*. Kultura, kultura. Razmišljam o bivanju u toj *kulturi*. *Kulturu* čini proizvodnja tekstova i susreti ljudi i mnoštvo projekata i suradnji. *Kultura* je jedan zatvoreni krug, elitistički. Jednom sam pomalo bahato izjavila kako je *kultura* prljavija od politike, jer poziva se na *viši* smisao, a zapravo je zanima tek ono prizemno i materijalno. *Kultura* se poziva na grandioznu ulogu umjetnika koja je danas, u tom, kako ga nazivamo, neoliberalnom vremenu posve smiješna i nebitna. U *kulturi* se uglavnom vrti jedan te isti krug ljudi, oni jedni drugima govore laude ili jedni drugi kude, u *kulturi* su većinom klanovi, pojedinci samo remete sklad dogovora i dilova svih vrsta. Dobro, možda nije baš posve tako, ali... Čitam nedavno tekst Tatjane Gromače *Zagreb i ja se volimo tajno* u časopisu *Europski glasnik*. Tanja zaneseno piše o šetnjama po rubovima grada, o ljubavi prema gradu iz kojeg je davno odselila, ali govori i o onom drugom Zagrebu, u kojem se vode intrige, u kojem se “iz dosade igraju ljudskim sudbinama kao posve malim i nebitnim loptama, mrveći ih bezdušno

i hladno, kao da je riječ o kukcima”. Evo jedne takve priče. Prije blagdana otišla sam u posjet prijateljici koju odavno nisam vidjela. Ponekad izmijenimo pokoku rečenicu na društvenim mrežama, a inače se ne viđamo rijetko. Ona je prije blagdana *mailom* na puno adresa poslala slike predmeta, blagdanskih darova, koje je sama izradila. To su šareni ruksaci sa slatkišima ili bez njih, mali bedževi ili pak novčanici i etuiji raznih boja. Nezaposlena je godinu dana i otada zarađuje prodajući ovakve predmete. Otišla sam do nje kako bih kupila darove za nećaka, brata itd. Prijateljica je godinama radila u toj *kulturi*, točnije u marketingu *u kulturi* i to vrlo uspješno. Spletom okolnosti, zbog raznih čudnih likova koji su zaposleni po centrima *za kulturu*, uvjerala se da *kultura* nimalo nije čista, da u njoj utočište pronadu i cinici koje *kultura* uopće ne zanima, ali ponekad i okorjeli lopovi. Slušam njezinu priču i zapravo se ne čudim. Koliko je samo entuzijasta tako ostalo na vjetrometini? Zanesenjaci koji su godinama pisali tekstove besplatno ili za sitne novce uređivali časopise ili pak organizirali koncerte alternativne glazbe. Za to vrijeme *pravi igrači* živjeli su udobno na sinekurama *u kulturi*. I tako to biva. Ovi potonji ostajali su na vjetrometini bez stalnih poslova i radeći često bez ugovora, pomalo donkihotski smiješni u vremenu kad se vrijeme tretira kao novac, kad je sve merkantilizirano. Moja prijateljica kaže da je njezina obitelj zapravo njezin svijet i njeno utočište. Ona veći dio dana provodi u stanu koji podsjeća na stan veselih tinejdžera. Zidovi prepuni slika, šarenih

predmeta, deke različitih boja, tzv. kreativni nered. Izvan javnog života ona je privatni prostor pretvorila u malu radionicu i ondje ponovo stvara i ne predaje se.

Izabirem nekoliko vreća i novčanika te jedan mali broš koji me podsjetio na osnovnu školu i na predmet *domaćinstvo*. Kažem joj da sam i sama pogriješila što sam preozbiljno shvatila *kulturu* i nisam dalje ništa pričala. Trebalo je poći po novu knjigu koja je upravo objavljena. Dok putujem s jednog dijela grada na drugi, prisjećam se nedavnog razgovora s prijateljem iz Đakova. Na kavi mi je pričao o prijatelju iz mladosti koji je toliko zavolio poeziju Antuna Branka Šimića da se potpuno izgubio u svakidašnjem životu i na kraju radi sad na nekom gradilištu. Vidiš, rekao je, ondje su se neki nepoznati ljudi zbog književnosti promijenili, nekima je zbog poezije upropašten život, a ovdje neki kulturnjaci doživljavaju književnost kao nešto što nije nimalo vezano uz emocije. Moj prijatelj je možda pomalo pretjerao u prikazu doživljaja sudbine svoga druga iz mladosti, ali ipak posve je točno rekao: danas će biti izvrgnuti poruzi oni koji književnost ili *kulturu* preozbiljno shvaćaju, to naprosto nije *cool*. Dugogodišnje čitanje knjiga donijelo nam je, ističe prijatelj, i mnoštvo zadovoljstava, ali i neku lošiju percepciju stvarnosti. Govori u množini i ne griješi pritom. Uostalom, i samoj mi se čini da je knjiškost pridonijela nekoj romantizaciji stvarnosti i oplemenjenosti duha, a vjera da je dovoljno samo raditi i duhovno se razvijati te da će se poslovi dogoditi sami od sebe, pokazala se naivnom. Tek onda kada se

pokažu zubi, kada se čak i ponudi pomalo uljepšana, marketinški ispeglana slika, tek onda se može očekivati ne obična pohvala, što je manje važno, već mogućnost za rad i dostojno plaćen posao *u kulturi*. Početkom godine čitala sam knjigu Lidije Vukčević *Fabrika malih utopija*. Knjiga je zapravo autoričin obračun s vlastitim utopijama i s društvenim utopijama. Profesorica književnosti na uglednim sveučilištima u Europi sredinom dvijetisućitih vraća se u domovinu i od tada je bez posla. U knjizi prikazi dekadentnih literarnih kružoka u sveučilišnim kampusima izmjenjuju se sa slikama gladi, ali ne duhovne gladi, već prave gladi, za koju se obično misli da se ne događa onima koji su fini i obrazovani. No Lidija Vukčević doživjela je upravo to iskustvo. Bez novca i posla jedino što joj je preostalo jest danima čitati knjige na ruskom i francuskom i pisati o djetinjstvu, ali i sjećati se ne tako davnih vremena kada je *kultura* značila nešto drugo. Vremena kada je kao djevojka duga topla ljeta provodila u pastoralnoj idili crnogorskog kraja, uz čitanje knjiga i uz opojne razgovore o umjetnosti. Stvarnost se začas počela poimati snagom imaginacije, ističe u zapisima, i nestaje jasna crta o granici između fikcije i realnosti. I eto, dok ispirem tijelo koje miriše po sapunu od lavande, sjetila sam se na tren i Roberta Frosta koji je od grada bježao na selo i hranio piliće. Kultura kako god tako je zapravo udaljena od stvarnog života da joj treba na vrijeme izmaknuti. Tko zna, možda Platon i nije pogriješio u svojoj kritici pjesnika i umjetnosti...

DNEVNIK ZBIVANJA U ZEMLJI I SVIJETU

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, kada sam pohađala srednju školu, postojao je predmet marksizam i socijalističko samoupravljanje. Moglo bi se, baš na temelju suhoparnog naziva, pretpostaviti kako je riječ o nekom opskurnom predmetu u kojem se glorificira socijalizam i njegove tekovine. No udžbenik iz marksizma više je podsjećao na kakav uvod u filozofiju. Bilo je u njemu tekstova o bitku, o biti i imati, čak i pisama poglavice te mnogih potpitanja ispod tekstova. Profesori koji su predavali taj predmet upoznawali su nas s grčkom filozofijom, a na satovima su se vodile i debate o demokraciji, pa su, upravo potaknuti tim predavanjima, učenici često upisivali filozofiju na fakultetima. Naša je profesorica tada htjela da se više upoznamo s političkim zbivanjima, pa nam je predložila da redovito čitamo novine. Još je Benedict Anderson pisao o čitanju novina kao masovnom obredu koji istovremeno vrši velik broj ljudi te da se na taj način stvara *zamišljena zajednica* koja vjeruje da taj zamišljeni svijet ima vidljive korijene i u svakodnevnom životu. Tih godina mali broj srednjoškolaca prakticirao je taj obred. Stoga kad je vidjela da nas politika i ne zanima previše, naša je profesorica *smislila* obavezu koja nas je na to prisilila. Naime rekla je da moramo voditi dnevnik zbivanja u zemlji i svijetu te da će na kraju svakog mjeseca provjeravati naše bilješke. Mi smo dakle morali čitati novine, izdvajati najvažnije tjedne događaje iz *zemlje i svijeta*, a zatim iz novina izrezati članke i zalijepiti

ih u veliku bilježnicu s debelim koricama. Nakon toga trebalo je napisati vlastiti komentar tih vijesti. Svega toga prisjetila sam se jer sam posve slučajno, u starom sanduku s novinama, pronašla taj dnevnik, sad posve žutih stranica. Sjećam se kako sam taj dnevnik počela voditi posve bez volje, izrezivala sam članke, a da uopće nisam razumjela kontekst. Tada su *iz svijeta* uglavnom dominirale vijesti iz arapskih zemalja i stalno su se spominjali šijiti i suniti. Nisam uopće znala razliku, pa sam na kraju ipak bila prisiljena tražiti je u enciklopedijama. Moji komentari bili su tek prepričavanje pročitano, nisam se ni trudila razumjeti zašto su se u vijestima “*iz zemlje*” uglavnom spominjale bezbrojne sjednice CK SKJ.

Dnevnik koji sam sačuvala odnosi se na događaje iz 1989. godine. Sad kad listam, zaustavljam se na članku o tome kako se bjegunci iz DR Njemačke spuštaju prema Mađarskoj kako bi pobjegli na Zapad. Odmah pokraj je i optimistična vijest kako zapadnonjemačke novine javljaju da je već otvoreno 400 novih radnih mjesta za *novu braću i sestre*. Dvadeset godina nakon tog velikog otvaranja taj se optimizam već odavno istopio, braća i sestre, treba posve jasno reći, nisu ušli u raj na Zapadu, a u međuvremenu je zabilježen i fenomen nostalgije, sjećanja na život u tom nekad omraženom DDR-u. Među vijestima iz zemlje nailazim na mali članak o govoru Jove Opačića, u kojem se navodi da je izazivao nacionalnu mržnju i razdor i *vrijedao ugled SFRJ*. Članci, uglavnom izvještaji s kongresa, bili su puni fraza, a jedna od upečatljivih je zaključak s jedne sjednice kako *postojeće društveno vlasništvo treba transformirati u one realne oblike vlasništva koji će omogućiti veći stupanj*

ekonomske efikasnosti. Bujanje tih sjednica ukazivalo je posve jasno da se ta zemlja, ta “zamišljena zajednica”, čije smo političke događaje morali bilježiti, polako počela raspadati. U Ljubljani su proglašeni amandmani na Ustav SR Slovenije, a delegati su zapjevali *Zdravljicu*, prvu službeni himnu SR Slovenije. Odmah nakon toga članak u kojem se govori kako su u tadašnjem Titogradu održani protesti, jer se taj čin doživio kao *napad na jedinstvo i integritet Jugoslavije.*

Te je godine Dalaj Lama dobio Nobelovu nagradu za mir i umrla je *ružna* kraljica Hollywooda Bette Davis. Spominjem to, jer rijetke su vijesti koje nisu bile vezane uz ratove, odcjepljenja, kongrese... Nailazim zatim na velik članak u kojem se naglašava da je na izborima u SR Srbiji pobijedio Slobodan Milošević, pa opet nizanje izvanrednih sjednica, Srbija prekida sve veze sa Slovenijom, itd. Dnevnik *zbivanja* polako se pretvara u dnevnik ne-zbivanja, jer vrijeme stoji, nižu se samo bujice članaka prepunih izvadaka iz apsurdnih govora delegata. Urušava se polako i linija progresa, nestaje optimalna projekcija kojoj su nas učili, ona o svijetloj budućnosti zajednice bratskih naroda. Anderson je istaknuo da se nacija zamišlja kao horizontalno drugarstvo te da su upravo zbog tog bratstva tijekom posljednja dva desetljeća ubijeni milijuni ljudi... O tome ovaj teoretičar piše u svojoj glasovitoj knjizi *Nacija – zamišljena zajednica.* U međuvremenu porastao je broj ljudi koji su ubijeni u ime nacija, a i Balkan je dao svoj nemali *doprinos.*

U tom dnevniku, uočavam, rijetki su članci s fotografijama. No fotografija koju sam tada izdvojila i ljepilom *oho* prilijepila na kockasti papir velike bilježnice,

snimka je lica mrtvog rumunjskog diktatora Ceausescua. On je strijeljan 26. prosinca i fotografija pokazuje samo lice smaknutog vlastodršca koji leži. Njegovo lice podsjeća na lice kukca ili gmaza smrznutog u ledu, iz nekog pradavnog vremena. Istovremeno za češko-slovačkog predsjednika hvalospjevima je dočekan Vaclav Havel, ugledni književnik i disident, o čijoj će vladavini, tijekom idućih godina, biti napisano i ponešto kritičkih tekstova.

Nemam potrebu na ovom mjestu pisati neke nove komentare tih događaja ili pak razmišljati o nekoj alternativnoj povijesti... Mogu tek reći da sam, najprije mehanički, a kasnije s pažnjom počela redovito čitati novine. Sanduci na tavanu bili su prepuni novina i časopisa. Sve te novine, koje i dalje iz nekog razloga čuvam, govore prije svega o ljudima koji su se vješto prilagođavali trenutku. Mnogi današnji intelektualci zastali bi nad ponekim člankom koji svjedoči o tome da su nekad pozivali na mržnju. Najgorljiviji su danas oni koji su napuštali svoju zemlju u ratu i oni koji su svoje stavove mijenjali isključivo radi profita. Danas upravo takvi pripremaju nove odstrele... no to je neka druga priča, vratimo se dnevniku.

Dnevnik zbivanja u zemlji i svijetu, kakav držim u ruci, montaža je izbora onih događaja koji pripadaju velikoj tzv. političkoj povijesti i podsjeća na neki avangardni eksperiment. Požutjeli izresci iz novina kao da podcrtavaju sav besmisao dijakronije, a kolaž pokazuje i kako se tzv. velikoj povijesti nehotice može prići parodijski. Umjesto da pišu dnevnike o životu krhkih *Levijatana*, treba ostaviti djecu da pišu svoje *obične dnevnike* o ljubavi i prijateljstvu...

NA CVJETNOM TRGU

Na Cvjetnom trgu Dorta izvlači maketu knjige, otvara plastične korice. Miris sladoleda od karamele miješa se s mirisom zelenog baršuna podstave. U knjizi je veliki križ od mesinga. To je Dorta dobila u Rumunjskoj, *Balkan Prize of poetry*. Na ovom mjestu to ipak ništa ne znači. Ali nas nekoliko ipak slavi. Miroslav, Ana i ja. Miroslav spominje Kupu, poziva nas, a ja se prisjećam prizora iz djetinjstva: krava ulazi u veliku zelenu rijeku. Dorta priča o Cioranu i rumunjskoj depresiji. Sparno je, smijemo se križu, vampiri se neće pojaviti na tako jakom suncu. Sladoledi se tope, listamo knjigu rumunjskih pjesnika i u daljini gledamo kako prolazi pjesnik, D. D., koji je pisao baš o Cvjetnom trgu, tom nekad poetičnom mjestu, koje je danas samo betonska masa i mjesto nad kojim visi prijetnja dubokih garaža i velikog nebodera. Pjesnikinju *Levijatan*, ni gradski, ni državni, neće zapaziti. Za njih ona je tek sitni žohar u malom rumunjskom hotelu...

TRAMVAJ

Bilo je dana koje sam provela vozeći se tramvajima po čitavom gradu. Ušla bih u jedan, pa se vozila do zadnje stanice ili do okretišta. Nakon toga bih izašla i čekala neki drugi tramvaj i tako do večeri. Nekad sam u tramvaju čitala knjigu, nekada zapisivala trenutačne dojmove, a najčešće sam zapravo gledala kroz poluprljava stakla i promatrala ljude, trgovine, automobile. Iz djetinjstva sjećam se tramvaja kao prijevoznog sredstva koje bi nas, s vrećicama punim svježeg voća, vozilo u bolnicu nedjeljom u posjet nekome ili pak u neku kupnju, npr. u dućan u čijem se izlogu nalazi veliki plišani zec. U tom jednom kratkom ljetnom periodu tramvaj je bio bijeg iz svijeta u kojem se nisam snalazila. Nisam imala nikakav plan niti sam vjerovala da će od mene uopće *nešto biti*. Vožnja tramvajem bila je jeftino putovanje rodnim gradom, vožnja od koje sam očekivala da će mi donijeti neku epifaniju, neko dublje razumijevanje vlastita života. Putovati vlastitim gradom bez ikakvog cilja, premještati se iz jednog vozila u drugo, bilo je zapravo smiješno i bez svrhe. Zamišljala sam tada kako bi bilo provesti noć vozeći se tramvajem ili kako bi bilo neobično, poput junaka iz Štulićevih pjesama, dočekati zoru u tramvaju i nakon toga otići na kratku kavu u kafić na okretištu, ondje uživati u škripi tramvaja koji se uvijaju kao zmije, okreću i ponavljaju uvijek jedan te isti krug. Odvoze i dovoze ljude. Putovanje je ići od

mjesta A do mjesta B. Moja ljetna putovanja gradom, bez tog mjesta B, nisu mi ipak donijela rješenja, nisu me osnažila u odlukama. No donijela su mi nešto drugo. Kao kakav stranac koji krati vrijeme šecući Zagrebom prije odlaska na Jadran, lutala sam gradom, ali ne s namjerom da otkrijem njegove skrivene zakutke, već da zapravo potvrdim besmisao ponavljanja istih kretnji i postupaka. Žene s punim košarama možda su prepoznale onu koja se kreće bez smisla i svrhe. Smije li se uopće žena tako kretati prostorom? Biti flaner, a ne ona koja mora u danu odigrati nekoliko uloga? Ili je sramotno uopće o tome misliti? Sve mora imati svrhu, svačiji život ili...?

BUVLJACI

Bunda, gdje si je nabavila? Dobila sam je, kupljena je na buvljaku za svega dvadeset eura. Nikad nisam bila ni na jednom buvljaku. Nije to zbog nekih snobovskih razloga, već eto, tako se dogodilo. Jednom kad sam odlučila poći na čuveni Hrelić, zajedno s bratom i njegovim društvom, ipak su me uvjerili da meni ondje ne bi bilo zanimljivo, jer oni će razgledavati aute. Kasnije su mi donijeli knjigu na dar, jedno prastaro izdanje Dostojevskog, kupljeno za svega par kuna. Na buvljacima se može naći komplet Marxovih djela za desetak kuna, izvijestili su me, premda priznajem, mene na buvljacima ne bi zanimale knjige, već samo šetnja među tim plahnama na kojima se može svega pronaći: i njemačkih šljemova iz Drugog svjetskog rata i sušilo za kosu, i svilene haljine, i baršunaste suknje, salonke svih boja. Zamišljala sam da se ondje širi miris ćevapa i miris šećerne vune i da je sve bučno i prepuno ljudi koji se cjenkaju, prevrću stare predmete i traže nešto, a ne znaju što. Negdje sam pročitala da je u Njemačkoj *Flohmarkt* zapravo prisjećanje na srednjovjekovni običaj kada su bogati plemići nošenu odjeću davali sirotinji, koja ju je onda prodavala na gradskim trgovima. Svake godine prijateljica mi priča o pariškim buvljacima na kojima se mogu naći fini komadi i markirane odjeće. Ona se ondje odijeva i ponosna je, kaže, što za odjeću nikad nije dala više od dvije stotine kuna. Buvljaci su mjesta paralelnih

vremenitosti, na njima supostoje predmeti iz raznih razdoblja, a svaki od njih priča dvije priče: jednu, manje važnu, o povijesti jedne obitelji, ali i drugu, o svakodnevnoj povijesti, povijesti pisanoj odozdo, iz perspektive malog čovjeka. Pročitala sam kako se u malom crnogorskom selu Tuzi, gdje živi i jedan davni poznanik, prodaju Vilerovi gobleni za svega par eura. Eto, nekada, u socijalističkoj državi ti su gobleni bili vrhunac kreacije. U svakoj valjda kući bili su ili *Crveni makovi* ili *Djevojka s lutnjom* ili već neki drugi poznati prizor. Danas se oni prodaju u besćenje, čak se gobleni i kukičanje ismijavaju, premda je riječ o mukotrpnom i strpljivom radu. Moj je ujak, inače bivše vojno lice, volio vesti te goblene, jer, govorio je, to mu *liječi živce*. Otac je odlazio na buvljak svaki petak: veselio se druženju s ljudima, a uvijek bi donio i pokoji predmet: neki dio alata ili mobitel, dječju igračku. Uvijek se vraćao s mnoštvom priča, a sve su bile vezane uz sudbine ljudi bez posla koji su na buvljaku prodavali ili neke predmete iz kuće, a neki su se na kraju snašli i postali pravi mešetari: kupovali su i preprodavali raznu robu. Na buvljacima se ljudi druže, trguju, popiju rakijicu ili dvije, pa se onda sretni s vrećicom punom svježih riba, koje obično kupe na povratku kući, vraćaju svojim domovima. Predmeti koje donose kući ne potraju dugo, mjesec ili dva, ali to nije ni važno. Važna je ta razmjena misli, priča, savjeta, ukratko: druženje. A važno je i kupiti kvalitetan duhan. Nije baš tajna da se na buvljacima prodaje duhan iz raznih dijelova bivše države.

Prošvercan duhan, različite kvalitete, kupuju ovisnici o pušenju, koji u vremenu krize, tanjih novčanika, ne kupuju kao nekad, šteke cigareta. Doduše, i šteke se još uvijek mogu kupiti. Jedan poznati pjesnik, premda teži srčani bolesnik, redovito traži šteke cigareta na buvljaku i ne odriče se štetne navike čak ni u bolesti. Evo, i moj se tata zna vratiti s nekoliko kutija duhana, za šire članove obitelji. Nekad čitavo popodne provede pred tim kutijama kako bi napravio što više cigareta. U filter se stavi duhan, pa se onda provlači u nekom aparatu i začas je tu cigareta. Otac inače prezire pušače i uvijek kaže da se može prestati pušiti. On je jedan dan odlučio i rekao: "Prestajem." I tako je bilo. Strastveni pušač postao je, kako to već biva, strastveni antipuhač, pa onima kojima napravi te cigarete najčešće prisjedne, jer uz te cigarete dobiju još i jezikovu juhu o štetnosti duhana. Eto, svašta ima na tim buvljacima, nadam se da ću konačno i otići na jedan. Inače, sad baš razmišljam: buvljak, kako čudna riječ. Kao da označava neko smetlište. Ne zvuči nimalo poetično. Možda buvljaci i nisu tako romantični kako ih zamišljam dok prevrćem prastarog Dostojevskog, dar s buvljaka

INTERNETSKI KAFIĆ

Prije nekoliko dana, točno na Dan žena u novinama je objavljena informacija da je u Afganistanu otvoren prvi internetski kafić za žene. Pisalo je i da je mnoštvo mladih žena potrčalo u kafić. Možemo tek zamisliti sreću tih žena koje konačno imaju mjesto u kojem opuštено mogu virtualno komunicirati sa svijetom. Zidovi kafića jarkih su boja, a na njima su i reklame: Yahoo i Google. U toj zemlji u kojoj su prava žena posve poništena, zemlji u kojoj se žene kamenuje i prisiljava na prostituciju, otvaranje internetskog kafića velik je događaj.

Sjetila sam se te informacije dok sam neki dan u centru grada uzaludno tražila internetski kafić. Slučajno sam trebala isprintati dvije stranice jednog ugovora, bila sam u žurbi, morala sam brzo to obaviti i poslati poštom u Sloveniju. Već duže vrijeme nisam odlazila u te internetske kafiće pa sam bila iznenađena da su u međuvremenu nestali. I onaj u Kulturno-informativnom centru, pa jedan na Zrinjevcu, jedan u Skalinskoj te u bivšem *Art netu*. Na kraju sam otišla do Multimedijalnog instituta, ali i ondje više nije bilo slobodnog pristupa mreži. Srećom naišla sam na prijatelje koji su mi na svom kompjutoru isprintali te dvije stranice. Pitala sam prijatelja što se to dogodilo da su nestali svi ti kafići. Nikom se ne isplati, rekao mi je, ionako većina ima slobodan pristup u svojim kućama ili na poslu. Zapitala sam se što ako se nađemo

negdje u gradu, pa nam treba nakratko net ili printanje. Dok sam odlazila u poštu, prisjetila sam se kako sam prije samo pet godina često odlazila u kafiće i knjižnice koje su imale kompjutore. Naime kod kuće nisam imala ni *flat* ni bilo kakav pristup internetu. Jednom se dogodilo da sam u grad otišla samo zbog jednog *maila* i evo, sad se pitam kako sam uopće uspjela komunicirati sa svijetom. Sjetila sam se da su zato i *mailovi* koje sam slala bili neredoviti, pa su se neki prijatelji pitali zašto odgovaram tek nakon nekoliko dana. U knjižnicama sam znala čekati i po dvadesetak minuta da korisnik prije mene završi svoje virtualno putovanje. Sjećam se da je za mene bio velik događaj trenutak kad sam i sama dobila pristup internetu na svom kompjutoru, a nakon toga i na prijenosnom računalu. Mogla sam odmah odgovoriti na dobivenu poruku. Neki su se čudili tim brzim odgovorima, a ja sam uživala, jer sam mogla odmah reagirati. Zato mogu razumjeti sreću tih žena koje trče u internetski kafić. Premda moja situacija ne može biti usporediva s njihovom, mogu ipak zamisliti pokriveno žene koje ulaze u kafić i sjedaju za kompjutor te čitaju novine na engleskom jeziku ili lutaju tražeći slike novih modnih izdanja. Zamišljam kako hihoću i veselo čekaju da jedna završi, a druga sjedne za kompjutor. Onaj tko kaže da su virtualni svjetovi umjetni i bez duše, griješi. I porukama, naizgled hladnima, mogu se prenijeti osjećaji i lijepe misli. U jednom popodnevnu mlada žena u Afganistanu, sjedeći u tom kafiću, može zaviriti u svjetske muzeje, vidjeti novu ponudu knjiga,

pogledati plavokose muškarce iz Norveške ili pronaći neke nove kulinarske recepte. Može pročitati novine i pisati prijateljici koja već godinama živi npr. u Velikoj Britaniji. I zato je vijest o otvaranju internetskog kafića u zemlji iz koje nam dolaze samo ružne vijesti o terorizmu i svakojakom nasilju, najbolja vijest koju sam čula za Dan žena. Upravo na netu pročitala sam i zanimljiv članak kako su se liderice nekadašnjih borbi za povećanje broja žena u politici umorile i kako je zavladała apatija, a i prezir prema feminizmu nikad nije bio jači. Pomalo snuždena nakon čitanja tako točne analize, prisjetila sam se kafića jarkih boja u dalekom Afganistanu i baš sam bila sretna.

BILJEŠKA O AUTORICI

DARIJA ŽILIĆ rođena je 1972. u Zagrebu. Školovala se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (povijest/komparativna književnost). Piše poeziju, kritike i esejistiku. Prevodi s engleskoga i slovenskoga. Dugogodišnja je voditeljica programa *Mama čita* u Multimedijalnom institutu u Zagrebu. Društvena je aktivistica. Objavljuje eseje i kritičke prikaze o suvremenoj poeziji, teoriji i aktivizmu u časopisima a objavila je i brojne intervjuje (*Zarez, Treća, Kruh i ruže, Balcanis, Feral tribune, Vijenac, Književna republika, Filozofska istraživanja, Riječi, Nova Istra, Tema, Poezija*, e-novine, *Europski glasnik, Kulturpunkt hr.*, časopis *Agon*). Stalna je suradnica na Trećem programu Hrvatskoga radija. Surađivala je na projektu Školske knjige *Leksikon hrvatske književnosti – djela*. Urednica je u časopisu *Tema*. Voditeljica tribine *Dekonstrukcije* u Hrvatskom društvu pisaca te književne tribine u *Klubu umjetnika* na Sušaku u Rijeci.

Pjesme su joj prevedene na talijanski, slovenski i engleski jezik. Objavljuje u časopisu *Consuequence* i *Sententia* u SAD-u, u knjizi *Voci di donne della ex Jugoslavia* (prijevod Bojane Bratić, Akkuaria, Catania, 2010.) te u zborniku *2010 L'annuario mondiale della poesia* (uredio Fausto Ciompi).

Dosad je objavila: *Grudi i jagode*, pjesme, AGM, Zagreb, 2005., *Pisati mlijekom*, zbirka ogleđa o

suvremenom pjesništvu, Altagama, Zagreb, 2008., *Grudi i jagode*, pjesme www.elektronickeknjige.com 2009., *Pleši, Modesty, pleši*, poezija, Algoritam, Zagreb, 2010., *Muza izvan geta; ogledi o suvremenoj književnosti*, Biakova, Zagreb, 2010., *Paralelni vrtovi; intervjui s piscima, znanstvenicima i aktivistima iz Hrvatske i regije*, Shura publikacije, Opatija, 2011., *Nomadi i hibridi*, ogledi o književnosti i filmu, Biakova, Zagreb, 2011., *Tropizmi*, ogledi o pjesničkim knjigama, Meandarmedia, Zagreb, 2011.

Omara, kratke proze treća je autoričina knjiga u izdanju *Biakove* iz Zagreba.

Nagrade:

Nagrada Julije Benešić za književnu kritiku za knjigu *Muza izvan geta*, kao najbolje književno-kritičko ostvarenje u 2010. godini.

Nagrada Kiklop za pjesničku zbirku *Pleši, Modesty, pleši*, 2011.

SADRŽAJ

I.	5
Omara	7
Ciktanje	9
Draga Ana	11
Draga Biljana	16
Snijeg	20
Sol	22
II.	25
Burano	27
Jadrija	31
Pogled u daljinu	34
Isvahan	39
Sretna Nova Godina	41
Sagorijevanje	49
Žuta suknja	53
Sapuni	57
Vrisak	59
Božić	61

III.	65
Pospremanje	67
Popodne	69
Vrućina	71
Nesanica	73
Uzica	74
Odsutnost	76
Grožđe	79
Progledati	81
Susret	82
Dijete	84
Kruška	85
IV.	87
Grad	89
Kultura	96
Dnevnik zbivanje u zemlji i svijetu	100
Na Cvjetnom trgu	104
Tramvaj	105
Buvljaci	107
Internetski kafić	110
Bilješka o autorici	113
Sadržaj	115

Izdavač:

Biakova d.o.o., Zagreb, Kušlanova 59

Telefon:

+385 (0)1 2331 369

Faks i telefon:

+385 (0)1 2006 411

e-mail:

biakova@yahoo.com

Mobitel:

091 522 62 07

Za izdavača:

Ivan Bekavac Basić

Upis teksta:

Biakova d.o.o., Zagreb, Kušlanova 59

Prijelom, kompjutorska obrada:

Nediljko Bekavac Basić

Tisak i uvez:

STUDIO MODERNA d. o. o., Zagreb

Tiskano u Hrvatskoj srpnju 2012.

Naklada:

500 primjeraka

Maloprodajna cijena:

105,00 kn (14 EU)

ISBN 978-953-6497-67-6